

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE EKSEN KAYMASI

TARTIŞMALARI: 2002-2012

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vahit GÜNTAY

HAZİRAN-2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE EKSEN KAYMASI

TARTIŞMALARI: 2002-2012

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vahit GÜNTAY

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Faruk EKMEKÇİ

HAZİRAN-2012

TRABZON

ONAY

Vahit GÜNTAY tarafından hazırlanan “**Türk Dış Politikasında Güncel Yaklaşımlar ve Eksen Kayması Tartışmaları: 2002-2012**” adlı bu çalışma 12.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Uluslararası İlişkiler Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Faruk EKMEKÇİ (Başkan / Danışman)

Doç. Dr. Çağatay OKUTAN (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERKAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım/.../

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Vahit GÜNTAY

16/06/2012

ÖNSÖZ

Dış politika, çalışma alanı olarak genişleyen yapısıyla uluslararası alanda ilgi toplayan bir konudur. Türk dış politikası ise kendine özgü yapısını güncel boyutuyla korumaya devam etmektedir.

“Türk dış politikasında *eksen kayması* var mıdır?”, “Türk dış politikasının temel felsefesinden kopma söz konusu mudur?” gibi genele ilişkin soruların cevabı için çok farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Güncel boyut içinde, tartışma alanını oluşturan *eksen kayması* kavramı, ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılan konumuzun özünü oluşturmuştur.

Bu tezde yardımlarını ve fikirlerini eksik etmeyerek beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Faruk Ekmekçi’ye en derin teşekkürlerimi sunarım. Yine fikir ve tavsiyeleriyle, aynı zamanda manevi desteklerinden dolayı hocalarım Prof. Dr. Hayati Aktaş’a, Prof. Dr. Gökhan Koçer’e, tez ile ilgili fikirleri ve desteklerinden dolayı Dr. Bülent Şener’e, Öğr. Gör. Fatma Akkan Güngör’e ve Arş. Gör. Ayça Eminoğlu’na, akademik bakış açısı ve manevi olarak kattıklarıyla Arş. Gör. Evren Tuç’a, Arş. Gör. Kemal Eyüboğlu’na teşekkür ederim.

Çalışmanın süreç olarak gerektirdiği en önemli unsur ise manevi desteğin çalışmalarını şekillendirdiği duygusal boyuttur. Bu doğrultuda her konuda desteklerini sunan annem Ayşe Güntay’a, babam Ömer Güntay’a ve aileme, bugünlerde en büyük paya sahip ağabeyim Vedat Güntay’a en derin sevgilerimi ve şükranlarımı sunarım.

Trabzon, Haziran 2012

Vahit GÜNTAY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI, TEORİK YAKLAŞIM	3-12
1.1.Dış Politika Kavramı	3
1.2.Dış Politika Ortamının Değerlendirilmesi ve Dış Politikayı Etkileyen Faktörler	4
1.2.1.Resmi Kurumlar	5
1.2.2.Uluslararası Faktörler	6
1.2.3.Liderlik Faktörü.....	8
1.3.Devletlerin Dış Politika Çıktıları ve Değişime Yansımaları	9
1.3.1.Dış Politika Çıktılarının Nitelikleri	9
1.3.2.Dış Politika Çıktılarının Karar Alma Sürecine Yansımaları	11

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EVRİMİ VE NİTELİKLERİ	13-43
2.1.Osmanlı Mirası	13
2.2.Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş ve Diplomasisi.....	16
2.2.1.Milli Mücadele Döneminde Türk Dış Politikası.....	16
2.2.2.Yeni Kurulan Devlet ve II. Dünya Savaşı'na Giden Dünya	18

2.3.Soğuk Savaş Dönemi, Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Arayışlar .	26
2.3.1.Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye	26
2.3.2.Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Gelişmeler	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA EKSEN KAYMASI TARTIŞMALARI.....	44-63
3.1.Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim.....	44
3.1.1.Türk Dış Politikasının Sürekliliği.....	45
3.1.2.Türk Dış Politikasında Değişim.....	47
3.2.Eksen Kayması Tartışmaları.....	50
3.2.1.Uluslararası Gelişmelerin Türkiye Boyutu	50
3.2.2.Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi	56
3.2.3.Teori ve Pratiğin Tartışıldığı Boyut “Eksen Kayması”	61
SONUÇ.....	64-66
YARARLANILAN KAYNAKLAR	66-71
ÖZGEÇMİŞ	72

ÖZET

Her devlet sahip olduğu dış politika kültürü ile birlikte belli politikalar yürütmektedir. Bu politikaların niteliği ve başarısı süreç dahilinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye için tartışılan boyut kendi geleneği ile birlikte, bu politikaların yöneldiği çevre ve stratejiler olmuştur. Türk dış politikasının bir geleneği olduğu, bu dış politikanın ne zaman, nasıl farklılaşabildiği sorusu gelecekte de tartışılacak konular arasındadır.

Bu çalışmanın amacı özellikle 2000 sonrası dönemde tartışma konusu olan, *eksen kayması* kavramının Türk dış politikasındaki yerini tespit etmektir. Bu doğrultuda Türkiye'nin dış politikasındaki değişim algısı irdelenmiş, *eksen kayması* kavramı, bir bütünü oluşturan dış politika analizi içerisinde değerlendirilmiştir. *Eksen kayması* kavramıyla birlikte, dış politika boyutunun yön değiştirmiş olduğu mu yoksa derinleştirdiği mi sorusunun cevabı aranmaya çalışılmıştır. Bu tespitin önemi ve kavranılması ile ilgili olarak uluslararası gelişmeler ve Türk dış politikasının arka planı dikkate alınarak, dönemsel farklılıklar mercek altına alınmıştır. Çalışmada Türk dış politikası kültürü, farklı dış politika çıktıları ile beraber değerlendirilmiş, Türk dış politikasındaki karar alma mekanizmasının yapısı, özellikle güncel boyut ile ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dış Politika, Türk Dış Politikası, Eksen Kayması

ABSTRACT

Every state follows certain policies in conjunction with its foreign policy culture. For each state, the qualifications and successes of those policies come forward in the process of time. The dimensions argued pertinent to Turkey, along with her traditions, are the strategies of those policies. Furthermore, that Turkish foreign policy has a tradition; and the question of when and how will that foreign policy change, are among the issues to be argued in the future.

The aim of this study is to provide an insight into the role and concept of the axis shift notion, in the foreign policy of Turkey, which has been widely argued since the early 2000s. Accordingly, the perception of ‘change’ in the foreign policy of Turkey has been scrutinised, and the concept of axis shift has been examined within the context of foreign policy analysis. The questions of if foreign policy has changed direction or progressed further as a consequence of axis shift have been asked, and it has been endeavoured to provide answers for those questions. Considering the international developments and the background of the Turkish foreign policy, periodical political differences have been examined closer for the sake of the significance and comprehension of that analysis. Throughout the study, the foreign policy culture of Turkey has been evaluated with different foreign policy outputs, and the structure of the decision-making mechanism in the Turkish foreign policy has been analysed with references to and comparisons with the current issues.

Key Words: Foreign policy, foreign policy of Turkey, axis shift.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CICA	: Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
D8	: Developing Eight
EİÖ	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
G20	: Group of 20
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICBM	: Intercontinental Ballistic Missile
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Belgesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
SAM	: Stratejik Araştırmalar Merkezi
SEATO	: South East Asia Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

GİRİŞ

21. yüzyılda devletlerin dış politika etkinlikleri küresel bir boyuta ulaşmıştır. Yeni bir yüzyılın başlangıcında Türk dış politikası, başta *eksen kayması* olmak üzere, ekonomi politikle beraber yeni bir araştırma ve tartışma alanına girmiştir. Bu tartışmalar içinde Türkiye'nin dış politika çıktılarındaki yönünün, yakın geçmişi ile beraber ele alınma gereği hissedilmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan *eksen kayması*; kimilerine göre değişimi, kimilerine göre ise yeniyle eskinin kesiştiği veya birleştiği yönde önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda özellikle *eksen kayması* gibi dış politikanın yönünü belirleyen bir kavramda hem karar alıcıların etkinliği, hem de karar alıcıların girişimleri tarihi arka planla beraber önem kazanmaktadır ve ilgi çekmektedir.

Dış politika kültürü ve yapısı her ülke için farklı reaksiyonlar göstermektedir. Bu reaksiyon bir devletin sahip olduğu tarihi arka plan, jeopolitiği ve alışkanlıkları ile ilgilidir. Uluslararası ilişkilerin analiz düzeyi kısmında yer alan dış politika bu bağlamda her ülke için farklı ilgi ve çalışma alanlarını söz konusu kılmıştır.

Türkiye için tarihi arka plan, hep süreklilik veya kırmızı çizgiler diye tabir edilen olguların gözetilmesi ile günümüz boyutuna ulaşmıştır. Fakat Türkiye için dış politika analizindeki süreklilik ve değişim tartışmaları son yıllarda farklı boyutlarda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken Türk dış politikası ile ilgili çalışmaların, özellikle Türkiye dışında yapılan araştırmaların ve ilgi alanı olarak özellikle Türkiye'yi çalışan akademisyen ve araştırmacıların sayısı bir hayli çoğalmıştır. Türkiye adına yaşanan bu gelişme aslında sevindirici bir olgudur. İlginin artmasındaki en temel nedenlerden birisi de dış politika anlamında Türkiye'nin daha aktif bir tutum içinde olmasıdır. Bu aktif boyutta Türkiye'nin ilgisi hangi alanlara kaymıştır ve neden böyle bir değişim yaşanmıştır sorusu, yaşanan gelişmelerle birlikte çalışmaları şekillendirmiştir.

Türk dış politikası değerlendirmeleri bu bağlamda, 2009 sonrasında, *eksen kayması* tartışmalarıyla başlamış, konuyla ilgili özellikle Batı kaynaklı olmak üzere ciddi araştırmaları beraberinde getiren bir süreci karşımıza çıkarmıştır. Bu süreç dahilinde

uluslararası boyutta yaşanan gelişmelerle ilgili de benzer atıfların ve çalışmaların yapılması gözden kaçmayan bir durumdur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kavramsal bir yaklaşım sergilenmiştir. Dış politika kavramı ve ortamı değerlendirilmiş, bu kavramın etkilediği ve etkilendiği unsurlar ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bunun için hem iç politika çıktılarından ve argümanlarından bahsedilmiş, hem de uluslararası ortamın getirmiş olduğu yenilikler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde *eksen kayması* tartışmalarının güncel boyutuna ulaşmadan önce Türk dış politikasının arka planı ile ilgili teorik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Özellikle bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ve İkinci Dünya Savaşı'na giden dünya, konjonktürel değerlendirilmiş, bu savaş sonrasında uluslararası ortamdaki kökten değişim ve Türkiye'nin de Soğuk Savaş itibarıyla takındığı tutum ve gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak bu bölümde Soğuk Savaş'ın da bitimiyle beraber en azından sürekliliğin sorgulanmaya başlandığı süreç belli başlı gelişmeler ve olaylar dahilinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde "*eksen kayması*" kavramı ele alınmış ve bu yönde yapılan tartışmalar hem teorik hem de pratik boyutuyla irdelenmiştir. Bu kapsamda dış kaynaklı değerlendirmelerle beraber, iç kaynaklı araştırmalar ve politik eleştirilerle ilgili görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır. *Eksen kayması* tartışmasıyla ilgili kesin açıklamalarda bulunan birçok çalışma olduğu gibi, konuyla ilgili yorumu araştırmacılara bırakan bir değerlendirme de bu bölümü şekillendirmiştir. Bu konudaki söylemler ve karar alıcıların görüşlerine yer verilerek konuyla ilgili düşünce tarzı ve gelinen nokta tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI, TEORİK YAKLAŞIM

1.1. Dış Politika Kavramı

Dış Politika, günlük hayatta ve literatürde sıklıkla kullanılan kavramlardan biri olmasına rağmen, kavramın anlamı konusunda tam bir oydaşmanın olmadığı gözükmektedir. Dış politika kavramını uluslararası ilişkiler kavramı ile eş anlamlı olarak kullananlar olduğu gibi; kavramın anlamı konusunda oldukça farklı görüşler de mevcuttur.

Dış politika, uluslararası ilişkiler disiplininin sadece bir alt inceleme dalı olup, bir devletin diğer devlete ya da devlet gruplarına, bir bölgeye veya genel olarak uluslararası sisteme dönük eğilimleri ile ilgilidir (Bal, 2001: 3). Dış politika, bir yandan bir sürecin ürettiği beklentiler, stratejiler, eylemler ve yönelimler olarak görülmekte, diğer yandan ise sürecin kendisi olarak ele alınmaktadır (Efegil, 2012: 13).

Dış politika kavramını James Rosenau, “Yönelimler, planlar, taahhütler ve eylemlerdir.” diyerek tanımlarken, K. J. Holsti, “Devletlerin dış dünyaya yönelik davranışlarıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Christopher Hill ise, “Dış politika uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından yönetilen resmi ilişkilerin toplamıdır.” diyerek aslında tanımın etkinliğiyle ilgili farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır (Efegil, 2012: 14). Tanım olarak Türk araştırmacıların daha duygusal bir açıyla konuya yaklaştıkları da açıktır. Örneğin Kamran İnan dış politika faktörlerini ele alırken vatan kavramını özellikle vurgulamıştır (İnan, 2004: 15).

Diğer taraftan dış politika kavramının ele alınışında, özellikle 1985’ten günümüze kadar geçen sürede, dış çevre ile iç egemenlik arasındaki ayrılığın azalması sebebiyle kavramın ilgi alanı genişlemiştir. Buradaki yaklaşım, genellikle dış politikanın iç politikadaki düzen tarafından da belirlenen bir unsur olduğudur (Oran, 2005a: 14).

Bu durum itibariyle iç ve dış politika ilişkisini bir bütünün iki parçası olarak algılamak yerinde bir davranış olacaktır. Dış politikayı belirleyenler, aynı zamanda iç politikayı belirleyen kitlelerin kısmen de olsa yansımasıdır (Eralp, 2005: 73). George Modelski, dış politikayı ele alırken bu durumu realist bir yaklaşıma uygun olarak “toplumların başka devletlerin davranışlarını değiştirmek ya da kendi davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler” dizisi olarak tanımlamaktadır.

İç ve dış politika arasındaki girginlikten bahsederken gözden kaçırılmaması gereken noktalardan biri de; dış politikanın bir ülkenin sınırları içinde oluşan bir süreç olmadığıdır. Dış politika, oldukça karışık resmi ve gayr-i resmi ilişkilerin, ittifakların, çatışmaların ve işbirliklerinin oluşturduğu bir sistem içerisinde olgunlaşmakta ve gelişmektedir (Bal, 2001: 7). Dış politika yapıcısı ve uygulayıcısı yetkili kurumlar ve kişiler, bu birlikteliğin ve sistemin farkında olmalıdırlar. Dış politikada başarılı olmak için sadece bunların farkında olmak da yetmeyecektir. Dış politika genelin özele doğru geçişidir. En özel ve son noktada ise kararlar vardır.

1.2. Dış Politika Ortamının Değerlendirilmesi ve Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

Dış politika analizlerinde sadece betimleyici olmanın yanında sınırlı bir ölçüde de olsa açıklayıcı olabilmenin yolu, devletlerin dış politikaya ilişkin yapı, tutum veya davranışları ile bu ortam arasındaki ilişkinin incelenmesinden geçmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 482). Bu ortamın belirlenmesinde dış politikanın durağan olmadığı ve her koşulda değişebileceği/değiştirdiği göz ardı edilmemelidir. Devletler için dış politika ortamı sadece kendisiyle tanımlanan bir durumu içermemektedir. Etkilediği ve etkinlendiği birçok ortam vardır.

Bu ortamları ve unsurları analitik bir hale getirmek, imkansız denecek kadar zordur. Örneğin, ABD ile Rusya arasındaki silahsızlanma görüşmelerinin üzerinde cereyan ettiği uluslararası politika zemininde yer alan ve bu görüşmeleri farklı biçimlerde etkilemesinden söz edilebilecek olan bütün faktörlerin belirlenerek, bu konudaki bir analize dahil edilmesinin mümkün olmayacağı söylenebilir (Sönmezoğlu, 2000: 482). Fakat bu faktörlerin belirlenmesinde önceliklerin tayin edilmesi ve konuyla ilgili parçaların oluşturulması dış politika ortamının anlaşılmasında yardımcı olabilir.

1.2.1. Resmi Kurumlar

Dış politikanın etkilendiği ortamların en önemlilerinden biri olarak iç politikada yer alan kurumlar ele alınabilir. Kurumlar ve kurum mensupları betimleyici olmanın yanında bizim için açıklayıcı bir durumu sergilemesi açısından iyi bir örnektir. ABD’de Yahudi senatörlerin ve kongre mensuplarının ABD dış politikasının belirlenmesinde desteğinin İsrail’in ilgisi ile örtüştürülmeye çalışılması (Mearsheimer ve Walt, 2006: 17) ortamın oluşturulması ve şekillendirilmesi açısından çarpıcı bir örnektir. Bu doğrultuda kurumların oluşturduğu bürokratik yapı, dış politikanın oluşturulmasında kayda değer bir öneme sahiptir. Elbette dış politikayı tek başına belirleyen bir unsur olarak da karşımıza çıkmamaktadır (Cox ve Stokes, 2008: 10-14).

Bu doğrultuda kurumlar içinde en önemlilerinden olan parlamentoların dış politikadaki rolüne ilişkin genellemelerde bulunmak mümkün gözükmemektedir. Parlamentoların rolü, ülkenin iç siyasi yapısına bağlı olarak değişmektedir. Örneğin İngiltere gibi parlamento geleneği eski ülkelerde dış politika, üzerinde en az tartışılan alanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gözden kaçırılmaması gereken nokta, parlamento en özeldede bütçeyi ve genel dış politikayı kontrol etme (hükümet programını onaylama gibi), uluslararası antlaşmaları onaylama ve savaş ilan etme gücüne sahiptir (Efegil, 2012: 150). Birçok demokratik sistemde dış politika alanında, ulusal yasama kararları çoğunlukla alınmamaktadır. Ancak, hükümet, parlamento karar verme sürecine etkin şekilde dahil etme eğiliminde olduğunda, durum değişmektedir.

Parlamento kavramını daraltarak dış politikayı resmi veya yasal olarak kimlerin belirlediği hususunda bir soru soracak olursak; günümüzde, dış politika bürokrasisi, sadece Dışişleri Bakanlığı’na tekabül etmemektedir. Dış politikaya etki eden birçok farklı bakanlık ve birim mevcuttur. Bu farklılık, aktör ve konu bağlamındaki çeşitlilik, koordinasyon ve kontrol sorununu ortaya çıkarmıştır (Oran, 2005a: 61). Örneğin Türkiye özelinde, Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlık, İstihbarat, Genelkurmay Başkanlığı, Parlamento Dış İşleri Komisyonu, Çok Uluslu Şirketler ve benzeri devlet ve devlet-dışı birimler bir şekilde bu yapıda rol almaktadırlar. Bu çeşitlilik aslında çoğu zaman Dışişleri’nin de elini kuvvetlendirmektedir.

Bu bürokraside en üstte bulunan Dışışleri Bakanlığı önemli bir merkez olarak üç farklı görevi yerine getirmektedir:

1. Rutin bilgi edinme: Sorunlar hakkında bilgi toplamak ve hazırlık aşamasında analizlerde bulunmak.

2. Politika yapımı: Gelen bilgiyi incelemek, diğer devletlerin davranışlarını yorumlamak ve tahmin etmek, dış politika seçeneklerini değerlendirmek.

3. Hafıza: Her sistem, dış ilişkilerin sürekliliğine ihtiyaç duymaktadır. Diplomatlar, kayıt sisteminin yardımıyla, sistemin ortak hafızası gibi hizmet ederek bunu kurumsallaştırmaktadır (Efegil, 2012: 156).

Bu üç görev bütünlüğü içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika anlamında bürokratik yapısı ele alınırsa Dışışleri Bakanlığı adına üç temel sorun karşımıza çıkmaktadır. Bunlar ise Oran (2005) tarafından şu şekilde özetlemektedir:

1. Siyasi Planlama: Gelen eleştiriler içinde bakanlığın, çağdaş gereklere uygun ve gerçek anlamda bir "siyasa planlama"sı yoktur, çünkü gelen günlük yazışmaları okumaktan ve gereğini yapmaktan, orta ve uzun vadeli siyasa planlamaya zaman kalmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti adına, Dışışleri'nin "tabu" konulara girmekten kaçınma diye bir eğilimi vardır. Siyasa oluşturamamanın bir nedeninin de bu olduğu düşünülebilir.

2. Alternatif Siyasa Önerileri: Temel konularda uygulanan mevcut Bakanlık siyasasına yeni veriler ve koşullar altında düşünsel alternatifler oluşturma konusunda kurumsal bir çalışma görülmemektedir. Siyasa planlaması yapmanın maddi olarak mümkün olmadığı bir ortamda hiç olmazsa alternatif politika stratejilerinin ve en azından kapalı kapılar ardında uzmanlarla tartışılması, bizzat Bakanlık tarafından özendirilmek ve hatta örgütlenmek zorundadır.

3. Uzmanlık Konusu: Aynı zamanda karar alma konusunda önemli bir yerde olan Dışışleri Bakanlığı'nın konu ve bölge uzmanlarına ihtiyacı vardır.

1.2.2. Uluslararası Faktörler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, artan düzenli etkileşimlerden ötürü, devletler, uluslararası sistemin özelliklerinden ve yapısından doğrudan doğruya etkilenmişlerdir.

Özellikle günümüzde, iç egemenlik ile uluslararası sistem arasındaki ayırım iyice belirsiz bir duruma gelmiştir. Bu durum aynı zamanda iç egemenliğin de alanını daraltmıştır. Artan ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılık, devletleri, dış çevreden gelen etkilere karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Günümüzde, uluslararası sistemde sadece devletler değil, diğer ulus-aşırı ve devlet-dışı aktörler de yer almaktadır. Uluslararası sistemin değişimi de bunu mecbur kılmıştır (Baylis ve diğerleri, 2008: 48-49). Sonuçta, devletler uluslararası sistemin baskılarıyla da güçlü komşularının talepleriyle ve ulus-aşırı ve devlet-dışı aktörlerin eylemleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu doğrultuda uluslararası sistemin getirmiş olduğu yapı dış politika tutumlarında önemli bir etkiye sahiptir. Uluslararası sistemin tek, iki ve çok kutuplu yapıya sahip olması da devletlerin dış politikaları üzerinde farklı düzeylerde etkilerde bulunmaktadır. Tek kutuplu dünya sisteminde, hakim olan tek bir güç bulunmaktadır ve diğer devletler, bu gücün iradesine saygı göstermek ve dış politikalarını bu güce göre planlamak zorundadır. Çıkarlar da bu boyutta şekillenmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 244). İki kutuplu sistemde ise, orta büyüklükteki devletler büyük devletler tarafından, müttefiki olma yönünde baskı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye gibi orta büyüklükteki bir devlet, coğrafi konumu, askeri gücü ve dış tehdide maruz kalma durumuna göre, bir büyük devletin müttefiki olarak ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Bazen de orta büyüklükteki bir devlet büyük devletleri birbirlerine karşı kullanarak, etkisini arttırmaya çalışmaktadır.

Benzer bir yaklaşım olarak küreselleşmenin etkisiyle beraber devletler arasında siyasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılık artmıştır denilebilir. Bu bağımlılık karar verme sürecini etkilemektedir (Hudson, 2005: 2) Özellikle, siyasi alandaki karşılıklı bağımlılık anlayışı, karar vericilerin kendi düşünce yapılarında ürettikleri ve benimsedikleri kabullerinin neticesinde ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan küreselleşmenin bir sonucu olarak, dünya siyasetinde ulus-aşırı aktörler devletleri daha basit bir düzeye indirgemektedir (Nye ve Welch, 2010: 53). Ulus-aşırı aktörler zaman zaman devletlere nazaran daha fazla uluslararası düzeyde ilişkilerde bulunmaktadır. Ulus-aşırı ilişkiler de devletlerin sınırlarını aşan karşılıklı etkileşimler, koalisyonlar ve temaslar; ulus-aşırı aktörler ise, çok uluslu şirketler, ticari birlikler, siyasi partiler ve terörist gruplar gibi devlet-dışı aktörler olarak tanımlanmaktadır. Dış politika ile ulus-aşırı aktörler arasında da farklı ilişki modelleri bulunmaktadır.

Uluslararası faktörler içerisindeki diğer önemli unsur kuşkusuz uluslararası örgütlerdir. Özellikle günümüz itibariyle devletler çeşitli düzeyde ve çeşitli yollarla uluslararası örgütlerin eylemlerinden ve kararlarından etkilenmektedir. Bu etki farklı konularda ve devletlerin güçleriyle orantılı olarak farklılık göstermektedir. Özerk olarak ele alınan bu örgütlerin yaklaşımları devletlerin dış politikalarını dahi belirleyebilmektedir (Sönmezoğlu, 2000: 78).

Bu doğrultuda uluslararası örgütler ile dış politika arasındaki ilişki incelendiğinde, örgütün devletin dış politikası üzerindeki etkisi farklı verilere bağlıdır. Devletin ulusal özellikleri, iç siyasi sisteminin yapısı, uluslararası örgütlerin özellikleri, karar vericilerin bu örgütleri bir dış politika aracı olarak algılama durumu bunlar arasında en önemlileridir. Sorun-alanları arasındaki farklılıklar, devletlerin temsilcilerinin ikna becerisi, örgütün sekreteryasındaki üyeler ve devletlerin, uluslararası örgütün karar alma süreçlerindeki yeri bu veriler içinde önemli yerlere sahiptirler. Devletler uluslararası örgütleri, uluslararası kamu politikası oluşturmak ve diğer devletlerin politikalarını etkilemek için gündem belirleme ve koalisyonlar inşa etme gibi çeşitli yolları deneyerek bir dış politika aracı olarak kullanmaktadırlar.

Son olarak ele alabilecek diğer önemli faktör uluslararası hukuktur. Uluslararası hukuk devletlerarasındaki ilişkilerde belirsizliği ortadan kaldırmaktadır. Devletler, karşılıklılık ilkesini düşünerek, belli durumlar karşısında, kendisinin ve diğer devletlerin nasıl davranması gerektiğini bilmektedirler. Bu durum uluslararası hukukun görece etkisini kısmen de olsa ortadan kaldırmaktadır (Pazarcı, 2005: 19). Bu durum ülke yöneticilerini rahatlatmaktadır. Uluslararası hukuk, devletlerarasındaki ilişkileri düzenlemekte ve uluslararası hukuk kişilerinin hak ve yükümlülüklerini ifade etmektedir. Bu işlevinden ötürü uluslararası hukuk, devletlerin davranışlarını sınırlandırmakta, yönlendirmekte ve böylece yol gösterici de bir rol oynamaktadır (Efegil, 2012: 213).

1.2.3. Liderlik Faktörü

Liderlerin dünya siyasetinin akışını şekillendirdiği kabul edilmektedir. Bazen lider, tarihsel koşullar tarafından kendisine dayatılan sınırlar içerisinde hareket etmek ve belli kararlar almak zorundadır. Bazı dönemlerde ise liderler çok az seçeneklere sahip olmaktadır. Koşullar liderin seçeneklerini sınırlandırdığı zaman, liderin etkisi azdır. Daha fazla sayıda seçenek bulunuyorsa veya kendi fırsatlarını oluşturduğu zaman, liderin

etkisi daha fazla olacaktır (Efegil, 2012: 218). Dış politikanın karakterini belirleyen liderdir. Sonuçta, liderin sahip olduğu etki, çevresi tarafından kendisine sunulan sınırlamalara ve fırsatlara, liderin dış politikaya ilgisine ve karar verme sürecine dahil olmasına bağlıdır.

Bu doğrultuda liderin karar verme tarzı veya bilgiyi ve etrafındaki insanı nasıl yönettiği konusu oldukça önemlidir. Bazı liderler, dış politika yapım sürecinde aktif olmayı, bazıları ise yetkilerini astlarına devretmeyi tercih etmektedir. Bazı liderler de görevi, bir amacı hayata geçirmek için kabul etmektedirler. Bu liderler uzlaşmaya yatkın değildir ve tavsiyelere daha az açıktırlar. Bazıları gücü elinde tutmayı sever. Bazıları ise tavsiyelere açıktır ve görüşbirliği olmaksızın karar almayı tercih etmemektedir (Efegil, 2012: 218).

Farklı yapılardaki bu yaklaşımlar içinde liderin karar verme sürecindeki koşulların etkinliğini Valerie Hudson sekiz temel unsurda gruplandırmıştır. Bunlar: rejimin şekli, dış politika ilgisi, kriz dönemi, kesin olmayan koşullarda ve danışmanlar gelen bilginin dağılık veya çelişkili olmasından ötürü sorunu tanımlayamadıklarında, liderin diplomatik eğitimi varsa ve liderin dünyanın bir bölgesi üzerinde uzmanlığa sahip olduğu durumlar olarak belirlenmiştir. Liderin dış politika üzerindeki etkisini belirleyen diğer faktörleri ise David Wilkinson; görevde kalma süresi, liyakat, kişiselleşme ve karizma olarak gruplandırmıştır.

1.3. Devletlerin Dış Politikada Çıktıları ve Değişime Yansımaları

1.3.1. Dış Politika Çıktılarının Nitelikleri

Uluslararası sistemin elverdiği ölçüde davranış şekli geliştiren devletler, artık iyi bilinen yöntem ve tekniklerin yanı sıra, oluşan “konjonktürel” şartlara göre yeni davranış biçimleri sergilemektedirler. Bu biçim, devleti aslında organik, tıpkı bir birey gibi tepkilere cevap veren canlı bir yapıya dönüştürmektedir. Bu yapı farklı bileşmelerin ürünüdür (Wallerstein, 1976: 343). Uluslararası sistemin getirmiş olduğu yenilikler bununla ilgili çeşitli stratejileri, davranış biçimlerini beraberinde getirmiştir. Her devlet, içinde bulunduğu her sorunda birtakım çıktılar üretirken, sorunlu bir konumda olmasa bile mevcut yapısını daha da iyileştirmek, çıkarlarını korumak için farklı politikalar geliştirebilmektedir.

Bu politikalar ve çıkarlar bağlamında ilk olarak değinilmesi gereken nokta bunların üreticisi ve uygulayıcısı olan karar alıcılardır (Mintz ve DeRouer, 2010: 77). Dış politikanın gerekliliği olan stratejileri, davranış biçimlerini nihai olarak sonlandıran elbette karar alıcılardır. Karar alıcılar bu kararları alma sürecinde sadece ulusal ve uluslararası ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve benzeri girdileri değil, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını dikkate almaktadır.

Bu doğrultuda dış politikanın konjonktürel yapısı içinde karar alıcılar noktasında oluşan en önemli eleştirilerin başında çıkar kavramının gözetilmesi ya da bu doğrultuda politikalar üretilecekse ulusal çıkarın ne kadar gözetildiği gelmektedir. Dış politika araçlarının ve çıktılarının merkezinde bu kavram vardır denilebilir.

Karar alıcıların verdikleri kararlarda ve bu politikalar içinde dış politika çıktılarının merkezinde olan ulusal çıkar kavramının yeri özeldir. Günümüze kadar devletlerin dış politika çıktılarını şekillendiren çıkar kavramının birbirinden farklı düşünce veya eylemleri ifade etmek için kullanılmakta oluşu göz ardı edilmemelidir. Uluslararası politikanın tanımlanmasında birçok düşünür bu kavramı merkeze oturtmuştur. Kavramın kullanımına ilişkin rağbet sürdüğünden çeşitli tanımlama çabalarına rastlamak mümkündür.

Uluslararası politikada klasik eğilimin temsilcilerinden Joseph Frankel'e göre ulusal çıkar, "...ülkenin yöneldiği genel ve sürekli amaçlar..." olarak tanımlanmaktadır. Charles Learch ve Abdul Said ikilisine göre ise, "devlet, ulus ve hükümetlerin hizmet ettiklerini düşündükleri genel, uzun dönemli ve sürekli gayeler" ulusal çıkarı oluşturmaktadır. Wolfram Hanrieder'a göre de ulusal çıkar, "... toplum tarafından bir bütün olarak yararlanılan dağıtılamaz, bölünemez değerler fikrine dayalı..." bir kavramdır (Aktaran, Sönmezoğlu, 2000: 238-239).

Ulusal çıkar kavramı için sergilenen bu tanımlamalar ve çeşitlilik farklı dış politika stratejilerini beraberinde getirmiştir. Örnek olarak, dış politika stratejileri içinde klasik tanımlamaya göre siyasal, ekonomik yöntemler ve psikolojik tekniklerin yanında askeri müdahale de bir yöntem olarak yer almaktadır. Diplomasinin bittiği yerde müdahale ve sonrasında savaşın başladığı görülmektedir. Devlet kendi hedeflerine ya da ittifak kurduğu devletlerin amacına aykırı oluşan durumlarda uluslararası hukuku hiçe sayarak güç kullanmaktadır (Bal, 2008: 209). Bu politikaların ve güç kullanımının sonrasında izlenen strateji, uygulanan yöntem itibarıyla ya daha da yumuşamakta ya da daha da

sertleşmektedir. Fakat bir sonuca ulaşılması en önemli noktayı oluşturmaktadır. Çıkarların gözetilmesi ve en iyi sonucun elde edilmesi prensip haline gelmektedir. Bu prensip Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi muazzam bir örgütlenmeyi uzun dönemler aralarında çatışma yaşanan devletleri bir araya getirip güç birliği haline getirebilmektedir (Moravcsik ve Vachudova, 2003: 44-46).

1.3.2. Dış Politika Çıktılarının Karar Alma Sürecine Yansımaları

Devletler belli bazı stratejileri takip ederken, farklı dış politika araçlarından yararlanabilmektedir ve karar alma sürecinin seyrini yönlendirmektedir. Bir ülkenin izlediği dış politika içerisinde, belirli türden bir dış politika aracı birincil bir yer tutabileceği gibi, kullanılacak tüm diğer araçlardan yararlanılması söz konusu olabilmektedir. Bu araçların neler olduğu konusunda farklı tanımlar yapılmakla beraber üçü önem bakımından daha dikkat çekicidir. Bunlar: Siyasal etki araçları, ekonomik etki araçları ve askeri etki araçlarıdır (Sönmezoğlu, 2000: 323). Bu araçların kullanıldığı bir karar alma süreci birbirlerini farklı açılardan etkileyerek dış politika sürecini şekillendirmektedir. Siyasal olarak bir devletin kullandığı araçlar, gidişatı itibariyle ekonomik anlamda bir etkiyi ya da müdahaleyi beraberinde getirebilir ya da ekonomik bir etki aracı askeri unsurların kullanılmasını gerektirebilir. Karar alma sürecinde ve etki araçlarının bu süreci şekillendirmesinde argümanların şiddeti ve niteliği önemlidir.

Bu doğrultuda bu araçların şiddeti ve niteliğine göre karar vericiler, çeşitli alternatifler arasından seçim yapmak zorundadırlar. Alternatifler toplumun ulusal özelliklerine (güç kavramına) bağlıdır ve bu özellikler devletin davranışlarını açıklamak için yeterlidir (Efegil, 2012: 105).

Bu özellikler içindeki çeşitlilik karar alma süreci adına farklı unsurları beraberinde getirmektedir. Dış politikada karar verirken şartların, fiziki ve beşeri çevre ile ilişkilendirilmesi önemli bir yaklaşımdır. Devletlerin tarihsel süreç içerisindeki konum, tutum ve davranışlarını, içerisinde buldukları fiziki ve beşeri çevre ile ilişkilendiren görüşlerin sistematik bir nitelik taşıyan ilk örneğini, ünlü İngiliz tarihçi Arnold J. Tonybee'nin *Bir Tarih İncelemesi (A Study of History)* adlı eserinde geliştirdiği söylenebilir. Tonybee çalışmasında, fiziki ve beşeri nitelikteki çevresel faktörlerin, uygarlıkların ortaya çıkış ve gelişmeleri üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Tonybee'ye göre uygarlıklar, çevreden gelen çeşitli meydan okumalara cevap verebildikleri sürece var olur ve gelişirler. Bunları Sönmezoğlu (2010) şu şekilde sıralamıştır;

- a) ülkenin fiziksel koşullarının zorluğu,
- b) yeni toprak kazanmak ve atıl bölgeleri kullanıma açma gereği,
- c) diğer devletlerden yönelen dış darbeler,
- d) dışarıdan gelen her türlü ve sürekli baskılar,
- e) baskılar karşısında devletin bir yerde kaybettikerini bir başka yerden telafi edebilme yeteneğidir.

Bu unsurlarla beraber günümüzde anlayışlar ve yaklaşımlar gelişmiştir. Artık otoritenin veya karar alıcıların dış politika etkinliklerinin yanında fiziki ve beşeri ortamın tamamlayıcısı olan toplumsal etkenler işin içine dahil olmuştur.

Bu toplumsal etkenleri evrimleştiren olaylar ve parametreler gözden kaçırılmamalıdır. II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş süreci, ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması ve dünyanın tek kutuplu bir yapıya doğru ilerleyişi karar alma süreçlerini ve mekanizmalarını köklü şekillerde etkilemişlerdir. Ele alınan stratejiler dahilinde kriz yönetimi ve dış politikada krizlerin yönlendirilmesi kendine bilimsel alanda yer alan önemli kavramlar haline gelmiştir.

Uluslararası sisteme uyum derecesinin, devletlerin dış aksiyonlarını belirleyebilme, şekillendirebilme ve sınırlandırabilme olanaklarının artmasıyla birlikte, uluslararası problem alanlarına dayanan ve ulus devletleri aşan genel bir uluslararası politika-dış politikada karar alma modelini geliştirmek gerekmiştir (İşyar, 2009: 27). Dış politikada uygulanacak stratejilerin karar alma modeliyle beraber bir çıktıya dönüşmesi ve bunun sonucunun değerlendirilmesi, bu sonuçla beraber daha önce vurguladığımız toplumsal etkenlerin analiz edilmesi önemli bir tespittir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN EVRİMİ VE NİTELİKLERİ

2.1. Osmanlı Mirası

Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar geçen sürede büyük bir devlet olma ünvanını elinde bulunduran Osmanlı Devleti son dönemlerinde karşılaştığı sorunlar ile içeride ve dışarıda çok zor bir süreçten geçmiştir. Osmanlılar bu son dönemlerinde (18. yüzyılın son çeyreği itibariyle) aslında ne büyük güç olma özelliğini koruyabilmiş, ne de küçük bir güç olmayı kabullenebilmiştir. Geleceği, hem idarecileri hem de Avrupalı devletler için problem haline gelmiştir. Giderek karanlığa gömülen eski büyük güçlerden birisi olmuştur (Hale, 2003: 2). Bu dönemde eskinin büyük gücü olarak anılan Osmanlı Devleti, “Şark meselesi” kavramı ile de siyaset tarihinde anılmıştır.

Diğer taraftan Osmanlı tarafında, aynı dönem itibariyle hem akademik, hem de stratejik ilgi hususunda aynı gelişmeler yaşanmamıştır. Literatürde Avrupalı devletlerin yürüttüğü siyasetle ilgili ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünün bu devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini nasıl etkilediğine dair oldukça fazla bilgi bulunmasına rağmen, 19. yüzyıl son çeyreği hariç, Osmanlı hükümetinin dış politika hususunda ne düşündüğü, ne planladığı hakkında çok az bilgi edinilebilmektedir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin içe kapanan ve kendi çekişmelerinin esiri olan yapısını vurgulamakta fayda vardır.

Gerek Türk halkı, gerekse Türk siyasetçileri için Osmanlı Devleti'nin uzun mücadele yıllarından ve 18. yüzyılın sonlarında başlayan çöküş döneminden çıkan en önemli sonuç, imparatorluğun bölgesel ve yapısal açıdan ayakta kalmasının mümkün olmamasıydı. Bu doğrultuda son dönem Osmanlı hükümdarları uzun vadede zararı en aza indirmekle uğraşmışlar ama başarılı olamamışlardır. Bu doğrultuda somut adımlar atılmaya çalışılmıştır (Kodaman, 2007: 21). Diğer taraftan tedbirli bir yaklaşım sürdürerek çöküş sürecini uzatmışlar ama İmparatorluğu yenileştirmek ve yeniden inşa etmek için

gerekli zamanı oluşturamamışlardır.

Bu zamanı lehine çeviremeyen Osmanlı Devleti karşısında ise Avrupa güçleri, Osmanlı egemenliğine sahte bağlılık göstermiş (Quataert, 2000: 7) ve sıklıkla imparatorluğun toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini vurgulamıştır. İmparatorluğun çöküşü ani bir afetle değil, uzun bir dönem içinde yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi de Osmanlı Devleti'nin uzun vadede çıkar alanına dönüşmesidir.

Diğer taraftan eski büyük güçlerden olan bu devlet 19. yüzyıla girerken toprak bütünlüğü bakımından dünyanın sayılı devletlerinden birisi olsa da, yaşanan bu gelişmeler özellikle yönetsel açıdan sinyallerini çoktan vermişti. Devlet kendi şanlı mazisi ile artık kendinden üstün gelen Avrupa gerçeği arasında kalmıştır (Kodaman, 2007: 15). Toprak kayıpları ve yıpratıcı savaşlar, Osmanlı Devleti için dış politikayı sadece savaş stratejisi ve bu strateji etrafında dönen politikalar bütünüyle karşı karşıya bırakmıştır (Sönmezoğlu, 2001: 50-55). Küresel anlamda bir etkileşimin günümüzdeki boyutuyla kıyaslanmayacak derecede geride olması da devleti bu sürece getiren önemli etkenlerden birisi olmuştur.

Bu geride kalma ve yıpranış ile beraber Osmanlı Devleti'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden en önemli miras aslında karakteristik olarak gelen benzerlikler ve devamlılıklar olmuştur. Aynı zamanda farklılıklar da birçok boyutta kendini gösterebilir niteliktedir. Her iki devlet de varlıklarını iki temel üzerine kurmuşlardır diyebiliriz. Bunlar; güç dengesini büyük dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak; işgal edilme tehdidi yoksa başka devletlerarasındaki savaşlara girmemek olarak kendini göstermiştir (Oran, 2005a: 19). Bu durumun en önemli sebebi, bölgenin problemlili bir jeopolitiğe sahip olmasıdır. Aslında Osmanlı Devleti için çöküş döneminden çıkan en belirgin ve en önemli ders, imparatorluğun bölgesel ve yapısal açıdan ayakta kalmasının mümkün olmamasıdır (Hale, 2003: 28). Belki de bir çok araştırmacının belirttiği gibi bu durum kaçınılmaz bir sondu. Bundan dolayı, yeni kurulan Cumhuriyetin mimarları bu sürecin sonunda hem sosyal, hem idari olarak köklü değişiklikleri benimsemişlerdir.

Bu doğrultuda, her iki devletin dış politikaları arasında yönetim felsefesinden kaynaklanan farklar oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı İmparatorluğu değişmemek ilkesi üzerine şekillenmiştir. Hem çok uluslu/dinli/mezhepli imparatorluğun mevcut sınırlarını ve heterojen nüfusunu korumak istemiştir; hem de mevcut temel siyasal, ekonomik, ideolojik

yapısını değiştirmek istememektedir. Türkiye Cumhuriyeti ise değiştirmek ilkesi üzerine kurulmuştur. Güçlenebilmek ve hayatta kalabilmek için küçölmek, nüfusu mümkün olduğunca homojenleştirmek istemektedir. Diğer taraftan devraldığı yapıyı da “Muasır Medeniyet Batı gibi” olacak biçimde kökten değiştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü mirası bırakan Osmanlı'nın batışının bir nedeni de, değişen dünya koşullarına uymamak yüzünden batmıştır (Oran, 2005a: 19). Bu durumda yeni doğmuş bir devlet daha kendini tanımadan dışarıyı gözlemlemek ve hatta koşmak zorunda kalmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet için belki de en önemli şans Anadolu'nun var oluşudur. Bu var oluş işgal altına giren Anadolu için daha öncesinde karşılaşılan örneklerden farklı bir tanesini sunmuştur. Dış politika olarak bu varlıktan söz edilmesi olduğca zor olsa da yeni Türkiye Cumhuriyeti için Anadolu yeni bir umut olmuştur. Bu umudun varlığı iç ve dış politikadaki bütönlük için önemli bir yer teşkil etmiştir (Kodaman ve Akçay, 2010: 88). Elbette o dönemdeki Anadolu için Osmanlı Devleti'nin çökme ve yıkılış sürecindeki zaman talihsizliği göz ardı edilmemelidir.

Son olarak Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve toprakları üzerinde kurulan birçok devlete, diplomatik ve demografik anlamda mirasının olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Bu konuda birkaç örnek vermekte fayda vardır. İlk olarak Batı tarzı kurumların ve örgütün (Dış İşleri Bakanlığı, Tercüme Büroları, çalışanları ve örgütün yapısı gibi) kurumsal ve sivil bürokrasinin neredeyse tamamının aynen ya da benzer şekilde Türkiye'ye geçtiğini görmekteyiz. Diğer taraftan Osmanlı'da batılılaşma Batı'da, Batı kültürüyle yetişen seçkin tabaka ile gelişmiştir. Türkiye'de bu içi Batı'da Batı tarzında yetişmiş diplomatlar gerçekteştirmektedir. Osmanlı'daki ve Türkiye'deki seçkin/aydın tabaka birbiriyle bağlantılıdır (Oran, 2005a: 21). Osmanlı aydın kesimini bilmeden Türk aydın kesimini anlamak zordur. Ayrıca Osmanlı döneminde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Batılılaşmaya karşı bir tepki olmuştur. Bunun yanında diğer bir etki Türk diplomasisinde de Osmanlı'nın duraklama ve gerileme döneminde olduğu gibi bir statükoculuk, yani eldeki toprakları koruma durumu vardır. Bu durum itibariyle denge politikasını Türkiye'de de görmekteyiz. Türkiye Orta Doğu'da Müslöman ölkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı gibi Ortadoğu'da İsrail'i tanıyan ilk Müslöman devlet olmuştur.

Her ne kadar denge unsuru iki devlet için önemli olsa da, Osmanlı'nın son dönemlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı'ya, Batı politikalarına karşı bir güven sorunu vardır. Örneğin; Osmanlı çok taraflı hakemli toplantılarda (Karlofça gibi)

toprak kaybettiği için genellikle sorunlarını ikili görüşmeler yaparak çözmeye çalışmış, Batı merkezli çok taraflı mekanizmalara katılmamıştır (Kodaman ve Akçay, 2010: 86-87). Bu güvensizlik duygusu Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş ve Diplomasisi

Çağdaş Türkiye'nin tarihi üç döneme ayrılabilir. İlk dönem olarak İkinci Meşrutiyet'in başından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen onbeş yıllık süreyi, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve yeni bir devletin kuruluşuna geçiş dönemi olarak saymak doğru olur. Cumhuriyet'in doksan yıllık tarihini ise, iktidar partisi olan CHP'nin seçimle değiştirildiği 1950 yılı, aşağı yukarı ortadan bölmektedir ve bu durum diğer iki dönemi oluşturmaktadır. Bu bölümde özellikle ele alınacak süreç yeni bir devletin dış politikasının görünümü ve II. Dünya Savaşı'na giden dünyada Türkiye'nin adımları olacaktır.

2.2.1. Milli Mücadele Döneminde Türk Dış Politikası

1919-1923 yılları arasında Anadolu modern tarihlerin önemli aşamalarından birisinden geçmiştir. Bir yandan yürütülen silahlı mücadele, diğer taraftan ise karşılaşılan diplomatik sorunlar ve çıkmazlar karşısında dış politika avantajları açısından kısmen de olsa istenilenler elde edilebilmiştir.

Yeni kurulacak bir devlet için bağımsızlık fikri Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından dış politikaya son derece dikkatli ve gerçekçi bir biçimde yansıtılmıştır. Batılı büyük devletlerle mümkün olduğunca az sürtüşmeye çalışılmış ve savaşı, Türkiye'yi işgal eden Yunan ordusuna karşı bir direniş biçiminde sunmaya özen gösterilmiştir. Bunda, hem Türkiye'nin Batıcı seçkinlerinin temel felsefesinin, hem de Mustafa Kemal'in gerçekçiliğinin izleri vardır (Oran, 2005a: 104). Bu doğrultuda politikaların çok yönlü ve kimi zaman birbiriyle bağlantılı birçok değişkene uygun olarak oluşturulması esas teşkil edilmiştir.

Gerçekçi bir politikayla beraber itilaf devletlerinde meydana gelen ayrılıklardan ve güçsüzlüklerden Mustafa Kemal ve arkadaşları faydalanmasını bilmişlerdir. Fakat belirtmek gerekir ki zaman zaman itilaf devletleri ile savaş esnasında bazı politikalar da çıkar çatışması haline dönüşebilmiştir (Doğanay, 2009: 279). Düşman cephesinde İngiltere'nin 1916 ve 1917'de Fransa ve İtalya'ya söz verdiği toprakları kendine mal etmesi bu iki ülkenin yabancılaşmasına yol açmıştır. İtalya Adriyatik'te ve Antalya'da İngiltere'ye danışmadan hareket etmiş, İngiltere İtalya'ya söz verilmiş İzmir bölgesine

Yunanistan'ı çıkartarak İtalya'yı cezalandırmıştır. Diğer yandan Fransa kendisine söz verilmiş Musul'dan sonra bir de Antep'in Aralık 1918'de İngiliz işgaline uğramasına büyük tepki göstermiştir (Oran, 2005a: 99). Müttefiklerin böyle bir sorunun içinde oluşu ve hemen hemen hepsinin Anadolu'ya ilgi duyması çıkar çatışmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal önderliğinde ilk Meclis toplantısı 12 Ocak 1920'de yapılmıştır. Düşman devletlerin tehdidi altında çalışan bu Meclisin en önemli çalışması 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'nin kabulü şeklinde olmuştur. Misak-ı Milli önce Erzurum Kongresi'nde kabul edilen, daha sonra Sivas Kongresi'nde genişletilerek teyit edilen ilkeleri kapsamaktadır. Bu belgede Milli Mücadele hareketinin iç ve dış amaçları belirtilmektedir. Misak-ı Milli'de tespit edilen ilkeler yalnız Milli Mücadele yıllarında değil, ondan sonraki devrede Türk dış politikasının temelini teşkil etmiştir (Gönlübol, 1982: 12-13). Bu belgenin sahip olduğu önem ve amaç aynı zamanda savaşın ve kuruluşun temel diplomasisini tayin etmiştir.

Böyle bir yol haritası da çıkarıldıktan sonra 1920 yılında TBMM'nin kurulmasıyla beraber Türkiye'nin kuzeydoğu sınırında müttefikler arasında süren zaafaların sonuçları alınmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Mayıs 1919'da Sovyetler'le temasa geçerek Kafkaslar'daki davalarını destekletmiştir. Bunu yapmasının sebebi, İtilaf devletlerine karşı Moskova'dan silah temin etmek arzusu olmuştur. Bolşeviklerle böyle bir anlaşmaya gidilirken, Ankara hükümeti İtilaf devletleriyle de pazarlıklarını sürdürmüştür. Özellikle Yunanlılar Sevr Antlaşması'nın hükümleri başta olmak üzere hiçbir değişikliği kabul etmeme yolunu seçmiştir.

Bu dönemde Bekir Sami, ekonomik ayrıcalıklar karşılığında Fransa ve İtalya'nın kuvvetlerini Anadolu'dan çekmeyi kabul ettikleri gizli bir anlaşma imzalamıştır. Mustafa Kemal bu çözüme karşı durmuş ve Bekir Sami'yi Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmeye mecbur kılmıştır (Hale, 2003: 41-43). Dış politikayı savaşın içinden yürütmek ve bunu diğer dengelerle beraber gözetmek oldukça yorucu ve psikolojik bir direnişi beraberinde getirmiştir. Çok yönlü politika Fransa ve İngiltere'nin Kurtuluş Savaşı'nda arka planda kalmasıyla, savaşın Türkiye lehine gelişmesini sağlamıştır.

Savaş sonrasında oluşan olumlu hava ile birlikte, Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında onaylanan notalarla barış görüşmeleri için Lausanne'de bir konferansın

toplantması kararlaştırılmıştır. Bu görüşmeler ve 24 Temmuz 1923 tarihi itibariyle imzalanan Lozan Antlaşması ile Misak-ı Milli’de tespit edilen hedeflerin hemen hemen tamamı gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin yeni sınırları tam olarak belirlenmemiş, güney sınırları dışında Misak-ı Milli sınırlarıyla benzer olmuştur. Mustafa Kemal de Lozan Antlaşması’ndan memnun olduğunu belirtmiştir.

Milli Mücadele devrinde Türk diplomasisinin başarılı olması, bir taraftan askeri alanda kazanılan zaferler, diğer yandan da I. Dünya Savaşı’ndan sonra Müttefik Devletler arasındaki dayanışmanın çökmesinden ve Sovyet Rusya ile Batılı Devletler arasında meydana gelen çatışmadan, Türk dış politikasını yönetenlerin faydalanmasını bilmeleri sayesinde mümkün olabilmemiştir. Ancak, şunu da belirtmekte fayda var, Misak-ı Milli’de ülke ile ilgili hedefler dar bir şekilde belirlenseydi bu başarının elde edilmesi gleşebilirdi (Gönlübol, 1982: 59-60). Mücadelenin başlangıcından beri sınırlanmış olan bu hedeflerin gerçekleşmesinde, dış politikayı yönetenlerin önemli rolleri olmuştur. Milli Mücadele Türk dış politikası bizzat Mustafa Kemal tarafından yönetilmiştir (Koçer, 2003: 33-36).

Dış politikanın yönelimi bakımından söylenmesi gereken ilk nokta Kurtuluş Savaşı’nın bir revizyonizm hareketi olduğudur. Fakat dönemin standartlarından farklı bir revizyonizmdi. Elde edilen başarılar sonunda durmasını bilmiş, varmak istediği sınırları rasyonel ve gerçekçi olarak çizmiştir. Bu nedenle kurduğu düzen (Lozan), savaştan bugüne ayakta kalan tek düzen olmuştur. İkinci olarak Anadolu Hareketinin revizyonizmi Lozan’dan hemen sonra statkoculuğa dönüşmüş, aldığıyla yetinerek, ite güçlenmeye yönelmiştir. nc ve son olarak ise uluslararası ilişkiler açısından “anti-sistem” nitelikli bir revizyonizm değildi. Yani (Nazi Almanyası gibi) siyasal açıdan Batı stnlğne, (Sovyetler gibi) sosyo-ekonomik açıdan da kapitalizme karşı çıkmamış; bu nedenle büyük devletlerin kendi üzerine bir noktadan sonra gelmemelerini sağlamıştır. Bu farklılık Misak-ı Milli’de de ifadesini bulmuştur (Oran, 2005a: 105). Bu zellikler bu mücadeleye kendine özgü bir durum katmıştır.

2.2.2. Yeni Kurulan Devlet ve II. Dünya Savaşı’na Giden Dünya

Yeni kurulan devletin bireysel niteliklerine girmeden önce iki savaş arası dönemde uluslararası ortamın niteliğini belirlemek politikaların düzeyini görmek açısından faydalı olacaktır.

İki savaş arası dönemde uluslararası ortamın niteliği, modern tarihte eşine az

rastlanmış bir durum göstermiştir. İki önemli gelişme kıtayı kilitlemiştir. Bunlardan ilki, döneme kesin damgasını vuran revizyonist-statükocu kavgasıdır. I. Dünya Savaşı'nı bitiren temel barış antlaşması olan Versailles'ın uygulanamaz derecede katı oluşu barışı önlemiş, savaşın hemen arkasından, galip gelen İngiltere ve Fransa ile yenik çıkan Almanya arasında mücadele yine başlamıştı. İkinci gelişme ise, 1929 yılında patlak veren büyük dünya ekonomik bunalımı olmuştur. Bu iki gelişmenin de orta ve kısa vadede birtakım önemli sonuçları olmuştur (Oran, 2005a: 242).

1929 dünya iktisadi buhranından sonra devletler dış ticaret politikalarını tekrar gözden geçirmişlerdir. Uluslararası alanda iktisadi milliyetçilik akımı kuvvetlenmiştir. Almanya ve İtalya'nın, iktisadi otarşi politikası bütün devletlerin gümrük duvarlarını yükseltmelerine ve bunun bir sonucu olarak dünya ticaret hacminin daralmasına sebep olmuştur. İktisaden kendi kendine yetme çabasına girişmiş bulunan devletlerin bu davranışı, büyük devletlerin ham madde kaynakları ve mamul maddeler için yeni pazarlar aramak gayreti ile çatışmıştır. İktisadi mücadelede başarıya ulaşmak için birçok ülkede aşırı devletçi ve milliyetçi akımlar kuvvetlenmiş ve demokratik sistemler, inançlar zayıflamıştır (Gönlübol, 1982: 96-97). Bu akımlar sonunda İtalya'daki Faşist idare kuvvet kazanırken Almanya'da da Hitler 30 Ocak 1933'te iktidara gelmiştir. Bazı büyük devletlerle idareyi elinde bulunduran totaliter hükümetlerin davranışları uluslararası ekonomik sorunlarda olduğu gibi, siyasi ilişkiler üzerinde etkisini göstermiş ve dünyayı II. Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.

Uluslararası arenada bu süreç yaşanırken yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde dış politikanın merkezinde yer alan Atatürk özellikle ülkenin geleceği açısından dünya sistemindeki yerini belirlemede önemli bir rol almıştır. Yeni cumhuriyeti muasır Batı medeniyeti seviyesine yükseltmek adına istekli durmuştur (Stone, 2001: 2). Uluslararası arenada gerek politikaların belirlenmesi açısından gerekse bu politikaların uygulanması açısından da tek adam haline gelmiştir.

Kararların merkezinde yer alan Atatürk'e göre, yeni devletin kuruluşu sürecinde Lozan'da fedakarlıklar yapılmıştı ve bu durum, sürecin olumlu atlatılması için gerekliydi. Musul bölgesi feda edilmiş ve barışın tahsisi devamında yaşanabilmiştir. Atatürk'ün sürecin yönlendirilmesinde baskın olduğu bu seyirde İsmet İnönü bu fedakarlıklara niçin katlandığını anlatırken: "Bu sınırlar için müteselli olduğumuz cihet barışın kazanılmış olmasıdır, Lozan Antlaşmasıyla gerçek bir barış yapmış olduğumuz kanaatidir..." diyerek

barışa bağlılığı vurgulamıştır. Yani Atatürk'ün vurguladığı “Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesi etrafında buluşulmuştur. Barış kavramının yanında Atatürk'ün dış politikasının ayırt edici bir başka vasfı başka devletlerle askeri ittifaklardan ve bağlantılardan kaçınmak isteği olmuştur (Akşin, 1991: 122-123). Yeni cumhuriyetin ilk yıllarındaki bu prensip ve anlayıştan zaten pek sapılmamıştır.

Bu doğrultuda Türkiye’de iki savaş arası dönem, genellikle, iktisattan siyasete ulusal yaşamda devletin güçlü müdahalesi bağlamında düşünülebilir. 1923-30 arası döneminin ekonomi politikası, daha Lozan konferansı sürerken Şubat-Mart 1923’te yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde belli olmuştur. Ekonominin dışa açık olması, yabancı sermayeye olumlu bakılması ve temel sloganın liberalizm olması kararı alınmıştır. Bu dönem, Cumhuriyet Türkiye’si’nin en açık dönemi olmuştur. Bu nitelik 2000’lerde küreselleşme sürecine girmekle farklılaşabilecektir.

Dış politika ile ilgili olarak yaşanan gelişmelere bakacak olursak bu dönemde Lozan görüşmeleri sırasında ele alınan konular arasında yer alan Yunanistan’da bulunan Müslüman-Türk azınlıkları ile Türkiye’de bulunan Rumların mübadelesi önemli konular arasındadır. Yine Lozan’dan arta kalan ve halli zor olan, Türk-İngiliz münasebetlerinde önemli izler bırakan Musul meselesi de kalıcı izler bırakmıştır (Gönlübol, 1982: 65).

Yunanistan’la Türkiye’yi karşı karşıya getiren mübadele sorunu dönem içinde dış politikayı meşgul eden en önemli ve en trajik sorunlardan biri olmuştur. 30 Ocak 1923’te imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”ü ile Türkiye’deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan’daki Müslümanların mübadele edilecekleri ve İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Müslüman halkının bu mübadelenin dışında tutularak yerleşik sayılacağı kararlaştırılmıştır (Oran, 2005a: 338). Fakat daha sonrasında anlaşmanın yorumlanmasından doğan sorunlar başgöstermiştir. Mübadelenin başlamasıyla bu durum kendini daha çok hissettirmiştir. Yerleşik sorununa Patrikhane sorunu da eklenince ilişkilerdeki gerilim artmıştır (Oran, 2005a: 167-173).

Yunanistan’la ilişkiler yeni devlette bu seyrinde devam ederken diğer bir konu olan Musul Sorunu da bu süreçte yerini almıştır. Musul sorunu Lozan Konferansı’ndan 1926’ya dek Türkiye’nin başta İngiltere olmak üzere özellikle Batılı ülkelerle ilişkilerinin gelişmesini önleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur. Sadece yeni cumhuriyetin kuruluş döneminde değil, ilerleyen süreçte de Türk dış politikasının gündeminde yer alan

konular arasında yerini almıştır.

Lozan'daki görüşmelerde İsmet Paşa ilk etapta Musul sorununun ikili görüşmelerle ele alınmasını istemiştir. Yapılan ikili görüşmelerde İsmet Paşa Lord Curzon'a Anadolu'nun fakir olduğunu ve petrole ihtiyaç duyduğunu söylemiş, Curzon ise cevabında Musul sorununun petrolle bir ilgisi olmadığını ileri sürerek, Musul konusunda ısrar etmek yerine Londra'dan borç almalarını önermiştir (Oran, 2005a: 260). Lausanne'de her iki tarafta kendi görüşlerini ve tezlerini ortaya koymuş, bir sonuç alınamamış ve Musul sorunu İngiltere'nin istediği gibi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır.

Lozan'dan sonra İngiltere Ekim 1923'te Türk hükümetine başvurmuş ve Musul konusunda ikili görüşmelerin başlamasını istemiştir. Konferans 1924'te Haliç'te toplanmıştır. Fakat İngiliz heyeti beklenmedik şekilde Musul'dan başka Nasturiler için Hakkari'yi de istemiştir. İngilizler Türk tarafının bunu kabul etmeyeceğini bilerek ve konuyu MC'ye götürebilmek için böyle bir strateji izlemiştir. Daha sonra da Hakkari civarında Nasturi ayaklanması çıkmıştır.

Haliç Konferansı'nın başarısızlığa uğramasından sonra MC Meclisi 20 Eylül 1924'te konuyu görüşmeye başlamıştır. Türkiye plebisit isterken, İngiltere bunun Musul'un geleceğiyle ilgili olmadığını, bunun bir sınır sorunu olduğunu, sorunun plebisitle çözülemeyeceğini ileri sürerek komisyon kurulmasını istemiştir (Sönmezoğlu, 2001: 77-83). Komisyon'un vardığı karar gereğince bölge halkı hiçbir tarafa katılmak istememektedir ve halkın çıkarları açısından ihtilafı arazinin taksim edilmemesinde fayda görmüştür. Dolayısıyla Bruxelles Hattı'nın güneyindeki arazinin Irak'a ilhakı uygun görülmüştür. Bu karar Türkiye'de büyük bir tepkiyle karşılaşmıştır.

Diğer taraftan Türk dış politikasının seyirindeki bu önemli viraj ve kayıp birçokları tarafından da olması gereken, normal bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Zaten 1930'lardan itibaren hem Avrupa, hem de Orta Doğu'daki dengeler bozulmaya başlamıştır.

Bu dönem itibariyle uluslararası gelişmeler açısından önemli değişiklikler olmuştur. Orta Doğu'da özellikle Filistin'e artan Yahudi göçü bu bölgede rahatsızlıklara neden olmaya başlamış ve bu duruma tepki olarak Arap milliyetçiliğinin gelişmesine yol açmıştır. Diğer taraftan İtalya ve Almanya'nın tavırları sertleşmiştir. Almanya Versailles sınırlamalarını ihlal ederken, İtalya 1935'te Habeşistan'ı işgal ederek Akdeniz'deki İngiliz üstünlüğüne tehdit oluşturmuştur (Oran, 2005a: 271). Almanya'nın Türkiye'ye yaklaşma

çabaları ve İtalya'nın Akdeniz bölgesindeki faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin İngiltere gözündeki önemini artıran gelişmeler olmuştur.

Kuruluş aşamasında, uluslararası arenadaki bu gelişmeler karşısında yeni devletin 1935-1945 yılları arasında yürüttüğü dış siyaseti iyi kavrayabilmek için bu on seneyi eşit olmayan iki kısma ayırarak değerlendirmek gerekmektedir. Birinci kısım Atatürk'ün barış parolasıyla takip edilen siyasetinin Avrupa hadiseleriyle bir arada yorumlanan kısmın değerlendirilmesidir. İkinci kısım ise 1939 yılı içinde yine sulh endişesiyle müzakere edilen bir siyasetin Birleşmiş Milletler Kurulu'na girmesine kadar süren zaman içindeki Türk diplomatik faaliyetlerinin değerlendirilmesidir (Aras, 2010: 157). Bu dönemlerde dış baskının hem siyasi hem de ekonomik olarak kendini göstermesi zor diplomatik manevraları da beraberinde getirmiştir.

Bu dönem içinde ele alınabilecek önemli konulardan birisi Hatay, diğer adıyla Sancak meselesidir. Mondros silah bırakışması imzalandığında İngiliz birlikleri İskenderun'un güneyine gelmişlerdi ama Sancak Osmanlı birliklerinin elindeydi. Önce İngiliz birlikleri bu bölgeye girdiler ve daha sonra savaş içinde yapılan gizli anlaşma gereğince Fransız birlikleri bölgeyi teslim almışlardır (Oran, 2005a: 280). Sancak Misak-ı Milli sınırları içinde kabul ediliyordu fakat Fransa ile anlaşma imkanı doğunca Suriye sınırı 10 Ekim 1921'de imzalanan Türk Fransız Anlaşması'yla özel bir yönetim altına konulan Sancak dışarıda bırakılarak çizilmiştir. Bu doğrultuda Lozan Barış Konferansı'nda en az konuşulan ve soruna yol açmayan konu Türkiye ile Suriye arasındaki sınır olmuştur.

9 Eylül 1936 yılına gelindiğinde Suriye ile Fransa arasında imzalanan ve Suriye'deki manda yönetiminin sona erdiren ön anlaşma gereğince Suriye ve Fransız parlamentoları gerekli işlemleri tamamladıktan sonra Suriye MC üyesi olacaktı (Sönmezoğlu, 2001: 89-91). MC Konseyi'nde bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Fransa'nın Suriye ile yaptığı anlaşmanın bir benzerini Sancak halkıyla da imzalamasını ve "Sancak halkının, Suriyeliler gibi, kendi işlerini kendisinin görmesine olanak verilmesini" istemiştir. Fransa ise, böyle bir anlaşmanın Suriye topraklarının parçalanması anlamına geleceğini ve bunun da manda sözleşmesiyle yasaklanmış olduğunu bildirmiştir.

Taraflar ikili görüşmelerde anlaşamayacaklarını görünce konuyu MC'ye götürmüştür. MC Konseyi, Sancak'a üç gözlemci gönderilmesine karar vermiştir.

Gelişmeler doğrultusunda Sandler raporuna uygun olarak Sancak'ın statüsü ve anayasası hazırlanmıştır. 29 Mayıs 1937'de MC Konseyine sunulan metinlerle beraber oybirliği ile Sancak "ayrı varlığı" hukuksal olarak kurulmuştur.

Sancak ayrı bir varlık olarak kabul edildiğinde 219.000 nüfuslu yapının yüzde 39.7'si Türktü (Oran, 2005a: 287). Yine de yaşanan sancılı seçim dönemlerinden ve kritik süreçlerden sonra 29 Haziranda toplanan Hatay Meclisi oybirliğiyle Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Türkiye de yasayla Hatay ilini kurmuş ve katılma işlemi tamamlanmıştır.

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Hatay'ın Türkiye'ye katılması iki savaş arası dönemde Türk dış politikası üzerine yapılan değerlendirmelerde bazı soru işaretlerine yol açmıştır. Genel olarak yaklaşım, söz konusu dönemde uluslararası konjonktürün son derece elverişli olmasına rağmen Ankara'nın statükocu politika izlediği, güç kullanarak toprak genişletme eğilimi içinde olmadığıdır (Oran, 2005a: 290). Bu genel kanıya rağmen, Hatay örneği, tıpkı öteki revizyonist devletler gibi Türkiye'nin de, sınıra asker yığarak güç tehdidinde bulunma yoluyla toprak genişlettiği düşüncesini doğrulamaktadır.

Bu gelişme yeni bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti'nin baharında yaşanırken, uluslararası arenada 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan ve 8 Mayıs 1945 gece yarısı Avrupa'daki bölümü resmen sona eren II. Dünya Savaşı 6 yıl boyunca Avrupa başta olmak üzere dünyanın 5 kıtasında tüm hayatı bütün etkisiyle değiştirmiştir.

Türkiye'nin başlıca hedefleri olan işgale uğramamak ve savaşa girmemek açılarından önemli noktaları saptamak ve gelişmeleri değerlendirmek yerinde olacaktır. Savaş yıllarında yaşanan gelişmeler olarak Fransa'nın çabuk yenilgisi Türkiye'yi çok zor duruma sokmuştur. 1939'da İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak'ı yaparken, Türkiye'nin dayandığı temel mantık; Fransa'nın hem bir Alman saldırısını uzun zaman meşgul edip yıpratacağı, hem de Fransız donanmasının İtalya'yı Akdeniz'e inmekten alıkoyacağı varsayımı üzerine kurulmuştu (Hale, 2000: 82). Bu gerçekleşmeyince de kendisini çok zorlayan iki olay gerçekleşmiştir. İtalya'nın 10 Haziran 1940'ta savaşa girmesiyle savaş Akdeniz'e inmiştir ve Üçlü İttifak gereği Türkiye'nin savaşa girme yükümlülüğü doğmuştur; ikinci olarak Türkiye Mart 1941'de Alman ordusunu kendi sınırlarına dayanmış bulmuştur. Bununla birlikte, Türkiye, Fransa'nın çabuk yenilgisi sayesinde, savaşa girmemek için mükemmel bir bahane de bulmuştur.

Türkiye için ikinci önemli gelişme, Almanya'nın Haziran 1941'de SSCB'ye saldırması olmuştur. Bu olay, Türkiye'yi "Polonya Sendromu" diye anılan en büyük korkusundan, yani aynı anda Almanya ile SSCB'nin ortak işgaline uğramaktan kurtarmıştır.

Üçüncü gelişme ise Şubat 1943'te Almanların Stalingrad'da kesin yenilgiye uğramaları ve bundan sonra artık toparlanamamaları olmuştur. Bu gelişme Türkiye'yi büyük endişeye sevk etmiştir, çünkü Sovyet tehlikesi tekrar doğuyordu. Savaş içinde Türk kamuoyundaki ilginç sloganın da çok iyi simgelediği gibi ("Almanlar yatağa, Ruslar mezara"), Türkiye ikisinin de kesin zafer kazanmasını istemiş, diğerini ortadan kaldıranın kendisine döneceğinden korkmuştur (Oran, 2005a: 387).

Dönemin dış politikasını değerlendirmekte de fayda vardır. Öncelikli olarak savaş içinde Türk dış politikasının niteliği konusunda belirtilmesi gereken Türkiye II. Dünya Savaşı'nda "tarafsız" (neutral) kalmamış, yalnızca "savaş dışı" (non-belligerent) kalmıştır. Bu savaş dışılığı da İngiltere'nin çekirdeğini oluşturduğu Müttefiklerden yana bir durumdu.

Türk dış politikasının amaçları, dönemin başından sonuna kadar, savaşın gidişatına göre değişiklikler göstermiştir. Savaşın başında kendisi için nimet sayılan bir olguyu, İngiliz dostluğu ile Sovyet dostluğunu bağdaştırabilmeyi istemiştir.

Alman-Sovyet ittifakının yapılması üzerine hem bu umut suya düşmüş, hem de 1941 ilkbaharında ülke doğuda Sovyet, batıda Alman orduları arasına sıkışınca Türkiye'nin amacı Polonya ve İran gibi çift yönlü işgale uğramamak olmuştur. Hitler'in SSCB'ye Haziran 1941 saldırısı sayesinde bundan kurtulan Türkiye, Sovyetlerin 1943 Stalingrad zaferinden sonra, bu sefer de bu ülkeden endişe duymaya başlayacaktır.

Daha önce de vurguladığımız gibi Türk dış politikasının temel stratejisi savaş dışı kalmak olmuştur. Her iki tarafın ayrı ayrı baskı yaptığı bir savaşta bunu sağlayabilmek için her türlü olanağı kullanarak çok farklı taktikler uygulamak zorunda kalmıştır (Gönlübol, 1982: 172). Savaşa katılma konusundaki en büyük baskılar, doğal olarak, 1939 Üçlü ittifakının tarafları İngiltere ve Fransa'dan gelmiştir. Türkiye savaş sonuna kadar sürekli olarak kendisine yapılan silah yardımının yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.

Diğer taraftan farklı bir yaklaşım olarak Türkiye savaşa girmemek için; gerek iki

taraf arasındaki, gerekse her iki tarafın kendi içindeki çelişkilerden yararlandığı gibi, bizzat kendi zayıflığının yarattığı çelişkileri de sonuna kadar kullanmıştır.

Örnek olay olarak Türkiye'nin zayıflığının yarattığı olanakları düşünecek olursak müttefiklerin aksine, Türkiye iki cepheden birden (Mihver ve SSCB) tehdit altında kalmıştır. İnönü bu dezavantajı başarıyla kullanmıştır. Savaşa girmesi için sıkıştıran müttefiklere karşı Alman tehdidini ileri sürmüştür (Hale, 2000: 103).

Herşeyden önce Türkiye iki büyük zayıflığından güç almıştır: Kendisi gibi jeostratejik önemi büyük bir ülke savaşa girerse, karşı tarafça işgal edilebilirdi; Türk Ordusu ülkeyi savunamayacak kadar güçsüz olduğu için savaşa girilemezdi. Hatta Türkiye, bu gerekçeleri ordusuna savaş araç ve gereci almak için sürekli kullanmıştır.

Diğer taraftan savaşa girme veya girmeme konusunda yapılan baskılar hem iki tarafa mensup çeşitli ülkelerden geldiği, hem de zaman içinde değişiklikler gösterebildiği için birbirine karşı kullanılabilmiştir. Örneğin Almanya, Sovyetler saldırmadan önce, 1940-41'de, Türkiye'nin savaşa girmesi için bastırmış; İngiltere ve ABD de 1942-44 arasında aynı şeyi yapmıştır (Gönlübol, 1982: 162-163). Oysa 1940-1941'de İngiltere, 1943'ten sonra da Almanya Türkiye'nin savaşa girmesini kendi çıkarlarına aykırı bulmuştur. Ayrıca SSCB, savaşı kendi olanaklarıyla kazanacağını anladığı 1944'ten itibaren, yalnız bırakmak istediği Türkiye'nin savaşa girmesini istememiştir.

Savaş süresince Türk dış politikasının temel hedefi Sovyet karşıtı gözükmeden Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak Müttefik garantilerini sağlamak olmuştur. Diğer taraftan Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifakı dolayısıyla sürekli Müttefik yanlısı bir politika izlediyse de, aynı zamanda Almanya ile olan ilişkilerini mümkün olduğunca dengede tutmaya çalışmıştır ve bu çerçevede Kasım 1940-Haziran 1941 dönemi hariç Almanya'dan kendisine yönelik ciddi bir tehdit hissetmemiştir. Haziran 1941'den sonra duyulan tedirginlik ise, olası bir Alman işgalinden çok, işgalden Sovyetler tarafından kurtarılma ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Nitekim başarılı bir dış politika uygulamasıyla savaş dışında kalmayı başarmış olan Türkiye'yi savaşın hemen ardından bekleyen tehlike savaş boyunca kaçınmaya çalıştığı durum; ortaya çıkan uluslararası konjonktürde istekleri artan Kuzey komşusuyla baş başa kalmaktır (Oran, 2005a: 475). Bu korku Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki iç ve dış politikalarının en önemli belirleyicilerinden biri olacak, Sovyet tavırlarından endişeye kapılan Türkiye kuzey

komşusundan algıladığı tehdidi Batılı güçlerin, özellikle ABD'nin, desteğini elde ederek karşılama yoluna gidecektir. Bu kararın durumu 1960'lardan sonra tartışılabilmiştir.

II. Dünya Savaşı bu doğrultuda stratejik bir konumda olmanın, orta büyüklükte devletin başına açabileceği belaları en somut biçimde gösteren bir dönem olmuştur. Yine de Türkiye, olağanüstü bir ortamda ortaya çıkan dengeleri ve çelişkileri ustaca kullanarak ve “ulusal çıkar” kavramını en çıplak biçimde uygulayarak ayakta kalabilmesinin önemli bir örneğidir. Bunda en büyük pay kuşkusuz, bir ihtiyat ve dengeler gözeticisi olan İnönü'ye aittir.

Dört yanı sorunlu olan Türkiye bu dönemde, diğer bütün dönemlerin aksine, çeşitli ülkelerle ilişkiler yürütmemiş; deyim yerindeyse Savaş'la ilişkiler yürütmüştür. Gerek iç gerekse dış politikasını savaşın dalgalanmalarına göre, günü gününe ayarlamış ve bunu uygulamaya çalışmıştır.

2.3. Soğuk Savaş ve Türkiye, Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası'nda Arayışlar

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası siyasal sistem ciddi bir yapısal değişime uğramıştır. Savaş sonrasında ortaya çıkan iki süper gücün liderliğinde, iki rakip bloğun oluşması ve bunlar arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş biçiminde cereyan etmesi, yeni uluslararası sistemin en belirleyici özelliği olmuştur. 1945 yılı içerisinde yapılan Yalta ve Potsdam konferansları bu sistemin başlangıcını simgelemektedir (Sönmezoğlu, 2000: 13)

Savaş süresince Müttefikler arasında yürütülen diplomatik konferanslar, gerek II. Dünya Savaşı süresince, gerekse savaş sonrasında dünyanın kurulmasında son derece önemli yer tutmuşlardır (Sander, 2004: 188). Batı dünyasında II. Dünya Savaşı sonunda kendi içinde Demokrasiler ve Faşistler diye bölünen ve SSCB ile ABD gibi rakipleri ortaya çıkmaya başlayan Avrupa, bu savaş sonunda başatlığını tamamen yitirmiştir ve bir dünya sistemi olmaktan çıkarak bir dünya alt-sistemine indirgenmiştir.

2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye

Uluslararası arenada 1947 yılı başlarına kadar; Almanya'nın geleceği konusunda; İran, Türkiye ve Yunan İç Savaşı sorunlarında; Doğu ve Batı Avrupa ülkelerindeki

hükümetlerin oluşumunda; ABD ile Sovyetler Birliği arasında nispeten örtük bir biçimde ortaya çıkmaya başlamış olan kutuplaşma Truman Doktrini'nin ilanı ile ortaya çıkmıştır. Truman Doktrini'nin anlamı, savaş sonrasında Eski Dünya'daki güç dengesinde Sovyetler Birliği'nin rakipsiz kalması üzerine bu boşluğun ABD tarafından doldurulacağını ilanı olmasıydı (Gönlübol, 1982: 219-224). Ardından gelişen olaylarla birlikte bu kutuplaşma ve kutupların etrafında blokların ortaya çıkması süreci daha da hızlandırmıştır. Yaklaşık onbeş yıl devam eden sıkı iki kutuplu sistem/Soğuk Savaş döneminin ardından, tarafları bir nükleer savaşın eşiğine getiren Küba Krizi sonrasında bloklararası ilişkilerde belirli bir yumuşama başlamış, sistem nispeten gevşemiştir.

Bu dönemde, dünyada ve Avrupa'da yepyeni bir güç dağılımı ve buna bağlı denge anlayışları ortaya çıkmaktaydı. Savaşın galiplerinden Sovyetler Birliği artık eskisi gibi tek ülkede sosyalizm uygulaması nedeniyle içe dönük, tamamen düşman ülkelerle çevrili bir ülke değil; dünyanın iki büyük gücünden birisi, Avrupa'nın en büyük gücü haline gelmiştir. Çevresinde kendi siyasal sistemine benzeyen ülkeler bulunan ve bunların sayısını artırmak için de yoğun çaba harcayan bir bloğun lideriydi.

Bu dönemde uluslararası sistemin gelişimi açısından nükleer silahlara ilişkin gelişmeler büyük önem taşımıştır. 1945-53 yılları arasında ABD'nin nükleer silahlar açısından belirgin bir üstünlüğü söz konusudur. Bu dönemin ilk yarısında (1945-49) ABD nükleer güç, yani atom bombası açısından herhangi bir silaha sahip olmayan Sovyetler Birliği karşısında mutlak üstünlüğe sahip olmuştur. 1953 yılında ise Sovyetler Birliği'nin hidrojen bombasına sahip olmasıyla ABD'nin nükleer üstünlük dönemi bitmiştir.

Bu dönemdeki uluslararası sistem adına değişimler bir uyarıcı olarak sistem içerisinde yer alan ülkelerin dış politikalarına yansırken, Türkiye'nin dış politikasının yeniden düzenlenmesinde birincil rol oynamıştır. Türk dış politikası üzerinde uluslararası sistemden gelen ve asıl belirleyici uyarı Sovyetler Birliği'nin savaş sırasında ve sonrasında Türkiye'ye yönelik olarak izlediği politika olmuştur (Sönmezoğlu, 2000: 17). Bu olumsuz politika sonucunda, iki ülke arasında Türk Kurtuluş Savaşı dönemi ile birlikte başlayan iyi ilişkiler dönemi son bulmuş, Türkiye Boğazlar'a ve Kuzey Doğu Anadolu'daki bazı topraklara ilişkin Sovyet taleplerine karşı direnmekle beraber kendisini tehdit altında hissetmeye başlamıştır.

Bu tehdit sonrasında Türkiye savaş sonrasında yalnızlık duygusu içindeyken, uluslararası ortamda savaşın derinden etkilediği iç ekonomik ve siyasal atmosferde, dış politika kararları Batı'ya paralel olmuştur (Oran, 2005a: 494). Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri hiçbir ittifaka kolay kolay girememiş olan Türkiye Batı ittifakı NATO'ya hiçbir itiraz olmaksızın dahil olmuştur.

Bu radikal dış politika kararını anlamak zor değildir; nitekim bu ortamın yanı sıra Türkiye bulunduğu topraklardaki politika itibariyle Batı'ya yaklaşan bir çizgi halindeydi. Rusya'dan tarih boyunca hep tehdit almıştır. Benzer durumlar yaşamış olan Yunanistan ile İran'a örtülü bir Sovyet tehdidi baş göstermiştir, oysa bu tehdit Türkiye'ye karşı dışarıdan ve açık bir şekilde gerçekleşmiştir. Üstelik, bu tehdit Batılılar için de mevcuttu. ABD emperyalist bir ülke damgasını da yememiştir.

Daha önceki dönemlerde uydulaşmak korkusuyla tereddütlü olan Türkiye, NATO'ya, Yunanistan'la kıyaslama kabul edilemeyecek bir ortamda girmiştir. Bu dönemde ülkede muhalefete yol açan tek dış politika konusu, Kore savaşına TBMM'nin onayını almadan asker gönderilmesi olmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 42-47). Bu ortam 10 yıldan fazla bir süre dış politikayı tartışma alanı dışına çıkarmıştır.

NATO ve Kore'den sonra alınan dış politika kararları, gittikçe kötüleşen bir ekonomik ve siyasal süreçte alınmıştır. Bu kararları özetlersek; daha önce Arapların yanında yer alan Türkiye, 1948'de Filistin Uzlaştırma Komitesine olumlu oy vermiş, yine bu yıl bir ABD vatandaşını (Athinagros) Fener Patriği olarak getirtmiştir. 1949'da Asya Devletleri Kongresine katılmamış, 1950'den itibaren Kıbrıs'ta İngiltere'yi desteklemiş, 1954'ten itibaren Cezayir sorununun BM'de alınmamasına oy vermiştir. 1955'te Bağdat Paketi'nin kurarak çoğu Arap ülkelerini kendisine düşman etmeyi göze almış, yine 1955'te Bandung'a ABD'nin ısrarıyla gidip bu ülkenin çıkarlarını açıkça savunarak tüm azgelişmiş ülkeleri küstürmüştür. 1956 Süveyş bunalımında İngiltere ile Fransa'nın yanında yer almış, 1957'deki Suriye bunalımında dikkatleri çekmek için neredeyse savaş çıkaracak duruma gelmiştir. 1958'de Beyrut'a askeri çıkartması için Amerika'ya NATO üslerini kullandırmış, 1960'ta U-2 olayıyla ve genel olarak kabul ettiği askeri üslerle Sovyetlerin büyük tepkisini çekmeyi göze almış ve 1962'deki Küba füzeler krizinde ise nükleer saldırıya uğrama tehlikesi atlatmıştır.

Bu gelişmeler Türkiye adına 1945-1960 yılları arasında belirleyici bir takım rollere sahipken diğer önemli gelişme SSCB ve Türkiye arasında yaşanmıştır. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov 19 Mart 1945'te Büyükelçi Sarper'i makamına çağırarak bir nota vermiş ve 1925 Antlaşması'nın artık uzatılmayacağını belirtmiştir (Oran, 2005a: 501-507).

Türkiye SSCB'nin bu tavrından rahatsız olmuş ve isteklerinin Boğazlar konusunda yoğunlaşacağını doğru tahmin etmiştir. Molotov boğazları gündeme getirerek Montreux'un eskidiğini ve değişmesi gerektiğini vurgulamış ve Sarper bunun uluslararası bir konu olduğunu ve diğer imzacı devletlere danışılması gerektiğini belirtmiştir.

Boğazlar konusunda kararlı bir tutum takınan Türkiye karşısında Molotov başka bir taktiğe başvurmuş ve "1921 haksızlığının tamiri"nden söz etmiştir. O dönemde Sovyetlerin zayıf durumda olduğunu ileri sürerek, 16 Mart 1921 Türk-Sovyet antlaşmasıyla düzenlenen sınırlarda değişikliği gündeme getirmiş ve Doğu Anadolu'da Kars ile Ardahan'ın SSCB'ye verilmesini istemiştir.

Bunun karşısında Türk tarafı SSCB'nin toprağa ve nüfusa ihtiyacı olmadığını vurgulamış, bu durum için Türk kamuoyunun sempatisini feda etmeye değmeyeceğini belirtmiştir (Hale, 2000: 112-118). Sovyetlerin arazi konusunda ısrar etmeyeceği Türk tarafınca hissedilmiş ve pazarlık konusu olarak ileri sürüldüğü Ankara'ya belirtilmiştir. SSCB Türkiye'yi Boğazlar konusunda sıkıştırmak için toprak isteklerini kamuoyunun gündeminde tutmuştur.

SSCB'nin istekleri Potsdam Konferansı'nda görüşülmüş Churchill'in Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yaptığı vurgunun aksine Truman "toprak verme sorununun Türk ve Rusların kendi başlarına oturup halletmeleri gereken bir sorun olduğunu" düşünmüştür. Türkiye SSCB ile savaş sonrası pazarlıklarını sürdüren Batı'yı arkasına alamamış ve SSCB'den gelen istekler karşısında yalnız kalmıştır.

Yaşanan süreç sonunda ise SSCB isteklerine ulaşamamış ve özellikle Türkiye'yi Batı bloğuna ittiğine bakılarak başarısızlık olarak değerlendirilmiştir. Bu durum karşısında Türkiye savaş sonrasında Batı bağlaşması içinde yer almış ve diğer blokun lideri, komşusu SSCB ile ilişkileri son derece bozulmuştur. (Oran, 2005a: 507).

Diğer taraftan ABD'nin bu süreçteki tepkisi ve SSCB'ye Boğazlar konusundaki karşı çıkışı, iki ülke ilişkilerinin işbirliği içinde olduğu bir ortamda yer almıştır. Bu nedenle, Ankara Moskova'nın isteklerine temelde kendi başına direnmiştir. ABD ile SSCB arasında savaş sırasında kurulan işbirliği ortamı ise 1947 başından itibaren yavaş yavaş ortadan kalkmış ve Amerikan caydırıcılığı başlamıştır (Hale, 2000: 109-112). Amerikan kamuoyunda yayılan “kızıl tehlike” korkusu, halkın ve yöneticilerin Sovyetlere ilişkin düşüncelerinde büyük bir yön değişikliğine yol açmıştır. Bu büyük değişimin başlıca göstergesi 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmada ilk kez, dünyanın iki ideolojik ilke dizisi arasından bölünmenin eşliğinde olduğundan bahsetmesi olmuştur.

“Dünyanın karşı karşıya olduğu durumun ağırlığının, Kongre'nin birleşik oturumunda konuşmasını gerekli kıldığını” ifade ederek başladığı ve sonradan “Truman Doktrini” olarak anılacak bu tarihi konuşmasında Truman, ABD hükümetinin Yunanistan hükümetinden acil bir mali ve iktisadi yardım başvurusu aldığını belirtmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 37-40). Konuşmasının da büyük bölümünü Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı sırasında uğradığı yıkıma ve ülkenin savaş sonrasında karşı karşıya kaldığı iç savaş ortamının Yunanistan'a ve Batı dünyasına verdiği zararın büyüklüğüne ayırmıştır.

Yunanistan'a ilişkin cümlelerini bitirdikten sonra Truman; “...Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de ABD'nin ilgisini hak ettiğini...” söyleyerek Türkiye'nin ABD ve Batı dünyası için taşıdığı önemin altını çizmiştir. Daha sonra bu doğrultuda Kongre'den maddi taleplerini dile getirmiştir (Oran, 2005a: 529).

Bu doğrultuda, II. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden olan ABD, batı Avrupa'nın tekrar eski ekonomik ve siyasi gücüne kavuşmasını hedeflemiştir. Harry Truman'a göre, savaş sonrası dönemde ülkesinin üç temel görevi vardı: Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasi istikrarını sağlamak; bu kıtayı ABD'nin koruyucu nükleer şemsiyesi altına almak; ABD'nin önderliğinde Avrupa'nın gücünü dünya ölçüsünde bir savunma için örgütlemek. Bu amaçlara ulaşmak için, daha sonra Marshall Planı olarak adlandırılacak programın hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

Bu dönemde, Amerikan dış politikasını şekillendirenlerin Truman Doktrini yoluyla ulaşmaya çalıştıkları iki amaç söz konusuydu. Bunlar kısa vadede, Yunanistan ve Türkiye'yi Sovyet tehdidine karşı askeri ve ekonomik olarak güçlendirmek, uzun vadede

ise Sovyet genişlemesini, dünyanın neresinde olursa olsun engellemek ve Amerikan ekonomik ve siyasal anlayışının, yani kapitalizmin ve siyasal liberalizmin yayılmasını sağlamaktı (Oran, 2005a: 531).

Bu yardımın Türkiye boyutunda, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım öngörölmüş, ayrıca Amerikan askeri ve sivil personeli gönderilerek yardımın kullanımına yardımcı olmaları, Yunan ve Türk personelin de ABD'de eğitilmesi kararlaştırılmıştır.

Truman Doktrini genel olarak Türk kamuoyunda memnuniyetle karşılanmıştır. ABD'nin yalnızcılık politikasını bir kenara bırakarak, bundan sonra sözle değil fiiliyatta yardım edeceğini düşünen birçok kişi bu memnuniyetlerini açıkça dile getirmiştir.

Türkiye'nin ayrıca Truman Doktrini'ni ve Amerikan yardımlarını kabul etmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin, sürekli yinelenen Sovyet istekleri karşısında büyük bir endişeye ve yalnızlık hissine kapılmış olmasıdır. Türk siyasetçiler, Stalin'in Türkiye'ye doğru yayılmasının ancak Batı dünyası ve özellikle ABD ile sıcak ilişkiler kurarak engellenebileceğini düşünmüşlerdir (Oran, 2005a: 533). Diğer bir neden ise Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartların ağırlığıydı. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen ekonomi büyük bir sorun içindeydi. Son olarak ise Türk ordusu büyük ölçüde eski model silahlara sahip piyade ve süvari gücüne dayanan yapısıyla geride kalmıştır.

Bu doktrin sonuç olarak Türk dış politikasında devrim niteliğinde değişikliklere yol açmıştır. Başlangıçta doktrini, Türkiye ve ABD arasında sıcak ilişkilerin gelişmesine ve Sovyet isteklerinin geri çevrilmesine yardımcı bir unsur olarak değerlendiren Türk devlet adamları, SSCB'nin Orta Doğu'da izlediği politikalar karşısında, İngiltere'nin de etkisiyle, bütünüyle Batı ve özellikle Amerikan yanlısı bir dış politika yürütmeye başlamışlardır (Bağcı, 2001: 5-9). Diğer taraftan trajikomik bir gelişme ise Türk ordusuna verilen malzemenin bakımı ve yedek parça ihtiyaçlarının ancak bu ülkeden sağlanabilmesi, kısa süre sonra yardımların kendisinden pahalı hale gelmesine yol açmıştır.

Bu doğrultuda Türkiye'nin savaş sonrasında elinde tutmayı başardığı dolar rezervleri kısa sürede erimiş, ileriki yıllarda ABD'den yapılan ithalat arttıkça, dolar sıkıntısı daha da büyümüştür. Kısır döngüye giren dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozulmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye'nin askeri ve ekonomik

olarak dışa bağımlılığının temelleri Truman Doktrini ile atılmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 40-42).

Truman Doktrini'nin politika çerçevesi ile aynı grupta yer alan ve benzer öneme sahip diğer gelişmeler, Marshall Planı ile birlikte gerçekleşmiştir. Amerikalılara göre, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos yaratmış, bu nedenle komünistler ve dolayısıyla SSCB yükselişe geçmiştir. Yine Truman gibi benzer bir yaklaşımla; SSCB yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilir düşüncesi ABD için önemliydi. ABD bu noktada İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasi ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istemiştir. Alım gücü sıfırlanan Avrupa, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz etkilemekteydi.

Bu doğrultuda ABD Dışişleri Bakanı George Marshall Amerika'nın Avrupa uluslarını ortak bir imar planı içinde bir araya getirme kararlılığını taşıdığını ifade etmiştir. Marshall, SSCB de dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkelerini bu plana katılmaya davet etmiştir. Böylece çok yönlü bir dünya ticareti sistemi oluşturmayı da amaçlamıştır (Bostanoğlu, 1999: 246-251).

Türkiye ise Paris Toplantısı'nda, Savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planının tekrar uygulamaya sokulabilmesi için 615 milyon dolarlık yardıma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu istek hazırlanan raporun sonunda yer almıştır.

Bu rapordaki istekleri inceleyen Amerikalı teknik ve siyasi uzmanlar, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğu düşüncesiyle Türkiye'ye yardım verilmesine karşı çıkmışlardır. Çünkü Türkiye'nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesi diğer 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumdaydı. Üstelik Türkiye, yardımı ortak bir Avrupa kalkınması için değil kendi kalkınma planının finansmanı için kullanacağını bildirmiştir. Türkiye'ye sadece, kısa vadede Türk ekonomisinin mevcut düzeyini korumasına yardımcı olacak mamul maddeler gönderilebilirdi. Böylece programın ilk 15 aylık dönemi için, tarım ve madencilik sektörlerinde kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri

ve kereste biçiminde 60 milyon dolarlık bir yardım yapılması öngörülmüştür. (Oran, 2005a: 540)

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye, 1948-1952 döneminde toplam 350 milyon dolar tutarında yardım yapılmıştır. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturmuştur.

Marshall Planı kapsamında Türkiye'nin beklediğinden daha az yardım gönderilmiştir. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini ile gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir gösterge olmuştur (Sönmezoğlu, 2006: 37-38).

Bu gelişmeler ikili ilişkiler adına ABD ile Türkiye arasında önemli bağlar kurarken 1949 yılı ABD dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Zira o ana kadar Batı Avrupa'nın savunulması konusunda doğrudan bir örgütlenme içerisinde yer almaya hazır gözükmeyen ABD bu yıl içerisinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kuruluşunda inisiyatif almıştır. Ardından ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası çerçevesinde SEATO, Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'nın kuruluşlarında rol oynamıştır.

ABD Senatosu 6 Ekim 1949 tarihinde, Karşılıklı Savunma Yardımı Kanunu'nu çıkararak, bu amaca yönelik 500 milyon dolar tutarında bir kaynak ayırmıştır. Türkiye ve Yunanistan, NATO'ya girene kadar ABD askeri yardımını bu kanun çerçevesinde oluşturulan düzenleme aracılığı ile almıştır.

Türkiye bu dönemden itibaren dış politikasını ABD liderliğindeki Batı dünyasına bağlamış, bu kapsamda kurulan tüm kuruluşlara üye olmaya çalışmıştır. İlk başta sadece Sovyetler Birliği'ne karşı bir güvence olarak görülen ABD desteği, iki ülke arasında daha sıkı ikili ilişkiler geliştirmiş, Türkiye'nin Batı bloğu içerisindeki aktif katılımını beraberinde getirmiştir (Hale, 2000: 129-135).

Bu doğrultuda 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olan Türkiye'nin NATO'ya üye olması gereği konusunda kamuoyunda olumlu bir hava oluşmuştur. Siyasi değerler açısından Türkiye'nin Batı dünyasının bir parçası olduğu kabul edilmiş, sıra aynı durumun askeri ve stratejik açıdan tescili olacak NATO üyeliğine gelmiştir. Bu aynı zamanda,

ülkede yeni hayata geçirilen çok partili, demokratik yaşamın güçlendirilmesi anlamına da gelecekti. (Sönmezoğlu, 2006: 43).

ABD yönetiminde 1951 yılı başlarından itibaren Türkiye'nin NATO üyeliğini destekleyenler artmıştır. ABD Genelkurmayı tarafından Türkiye ve Yunanistan'ın tam üye olarak NATO'ya alınmalarının ABD'nin güvenlik endişelerinin karşılanması açısından önemi üzerinde durulmuş, bu yönde bir karar alınması istenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kore Savaşı'nda aktif olarak yer almasına, dönemin ABD Kongre üyelerinin olumlu yaklaşımı da üyelik sürecini hızlandırmıştır ve Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye olmuştur.

Özellikle Demokrat Parti ile birlikte Türkiye'nin dış politikasında, bir yandan NATO ile ABD özdeş olarak görülürken, diğer yandan NATO'nun çıkarları ile ülkenin çıkarları birbirinin aynısı olarak algılanmıştır. Bu durum dönemin yöneticileri tarafından çeşitli vesilelerle açıkça ifade edilmiştir (Bağcı, 2001: 12-19). Bu yıllarda Türkiye, gerek uluslararası düzeyde gerekse bölgesel ve komşularına yönelik politikalarında olmak üzere hemen her düzeyde Batı'ya, ABD'ye yakın bir politika izlemiştir. Ulusal sayılabilecek sorunlarını esas olarak bu açıdan ele alan Ankara, bu politikasıyla daha fazla ABD yardımı alabileceğini hesaplamıştır. Bu amaç açısından da belirli bir ölçüde, en azından ilk dönemlerde başarılı olduğu da söylenebilir. Bunun sonucunda Türkiye, gerek siyasi ve askeri olarak gerek kültürel ve gerekse ekonomik açıdan sıkı bir biçimde ABD'ye bağlanmıştır ve bu ülkenin etkisini girmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 48).

Uluslararası arenada önemli bir gelişme, 1957 yılında Sovyetler Birliği'nin Sputnik adlı uyduyu uzaya fırlatarak yörüngeye oturtmasıdır. Bu durum artık ellerinde ABD'yi doğrudan hedef alabilecek uzun menzilli kıtalararası füzelerin bulunduğunu göstermekteydi. Böylece 1957-60 arasında NATO stratejisi olarak Kitlemel Karşılık'ın hala geçerli olduğu görülmüştür (Oran, 2005a: 480-485).

Bu doğrultuda Sovyetler Birliği'nin ICBM teknolojisinde kazandığı başarılar karşısında ABD, savunma politikasını Avrupa üzerinde orta menzilli füzeler konuşlandırma üzerine kurmaya yöneltmiştir. ABD'nin bu tavrı, Sputnik ile zedelene imajının korunması yolunda atılmış siyasi ve psikolojik bir adımdı.

Türkiye ise ABD'ye yakın olma politikası uyarınca topraklarına orta menzilli füzeler yerleştirilmesini kabul etmiştir. Dönemin yöneticileri, Sovyetler Birliği'ne karşı

ülke güvenliğini arttırmanın tek yolunun ABD desteği ile silahlanmak olduğu düşüncesindeydiler. Böylece Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi gündeme gelmiştir. NATO üyeleri arasında sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye bu silahların ülkelerinde konuşlandırılmasına izin vermiştir.

Fakat Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesi bu konuşlandırmayı geciktirmiştir. Nitekim Türkiye'de yaşanan askeri müdahale tarafların birbirlerini gözden geçirmesini sağlamıştır. ABD yönetimi, Türkiye'de kendisine mümkün olduğunca yakın bir politika izlemeye çalışan Demokrat Parti iktidarının hatalı uygulamalarını görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda darbe gelişimini sezen ABD gerek muhalefet gerekse ordunun kendilerini pek fazla rahatsız edecek bir özellik göstermemesi nedeniyle bundan endişe duymamıştır. Nitekim 27 Mayıs yönetiminin yaptığı ilk işlerden birisi NATO'ya, CENTO'ya bağlılığını bildirmek olmuş, ayrıca konuya ilişkin olarak ABD büyükelçisine bilgi verilmiştir. Buna paralel olarak ABD yönetimi, yeni yönetimin Batı dünyasına olan bağlılığını ve bir süre sonra serbest seçimler yapılacağını açıklamasından duyduğu memnuniyeti açıklamış ve 30 Mayıs'ta yeni hükümeti tanımıştır (Sönmezoğlu, 2006: 39).

Türkiye'deki bu çalkantılı dönem esnasında uluslararası alandaki önemli gelişmelerden biri de ABD ve SSCB arasında süren Küba Krizi olmuştur. Bir kart olarak oynadığı Küba'nın karşılığında ise ABD için Türkiye kartı vardı. Füzelerle ilgili yaşanan sorun ve gelişmeler sonucunda 1962 yılında Kruşçev Küba'daki füzelerin söküleceğini açıklamıştır (Oran, 2005a: 681-686). Kriz sonrasında ise Türkiye, ABD'den gelen teklif çerçevesinde 23 Ocak 1963 tarihinde Jupiter füzelerinin sökülmesini kabul etmiştir. Nisan ayında füzeler kaldırılmıştır. Bu sonuçla birlikte Türkiye muhtemel bir krizden doğrudan Sovyetler Birliği'nin hedefi olmaktan kurtulmuştur.

Füze bunalımlarının ardından yine uluslararası bir sorun olarak da ortaya çıkacak Kıbrıs sorunu patlak vermiştir. Aslında jeopolitiğin verdiği sorumluluklar sorunları daha çok hissettirmiş ve Türkiye adına kronikleşen problemleri beraberinde getirmiştir.

Kıbrıs sorununun bunalıma dönüşmesi, 1963 yılında Makarios'un; 1960 Anayasası'nda bazı değişiklikler öneren onüç maddelik bir memorandumu Türk kesimi ve ilgili diğer taraflara göndermesiyle başlamıştır. Türk tarafının reddettiği bu öneriler üzerine adada durum giderek gerginleşmiş ve 23 Aralık'ta Rumların saldırısı ile kanlı bir

çatışmaya dönüşmüştür. Bu gelişmeler üzerine Türkiye duruma müdahale edilmesi doğrultusunda girişimlere başlamıştır.

NATO'nun planları dahilinde gelişmeleri reddeden Makarios BM'nin dahil olduğu bir uzlaşmayı istemiştir. Adada çatışmaların yoğunlaşması üzerine ve Rum tarafının 1960 Antlaşmaları'na aykırı olarak bir ordu oluşturma ve silahlanma kararı alması Ankara'yı rahatsız etmiştir (Bağcı, 2001: 116-119). Türk hükümeti adaya müdahale kararı almıştır ve dönemin Başbakanı İnönü ABD büyükelçisiyle ülkesinin bu konudaki görüş ve tutumu hakkında görüşmelerde bulunmuştur.

Fakat dönemin ABD başkanı Johnson tarafından imzalanan ve İnönü'ye iletilen metinde böyle bir müdahale ilgili hususta müttefiklerine danışması gerektiği Türk tarafı için vurgulanmıştır. Temasların ardından yapılan kabine toplantısında Türkiye'nin hükümet sözcüsü, hükümetin Kıbrıs'a müdahaleyi geçici olarak ertelediğini duyurmuştur. Tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçen bu telkin sonrasında Başbakan İnönü'nün 1964'te gerçekleştirilen Washington ziyaretinin sonucunda ABD eski dışişleri bakanı Dean Acheson'un Kıbrıs sorununun çözümü için arabulucu olmasına karar verilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 70-75). Fakat sonucu ne olursa gerek üslubu gerekse yaklaşımı itibarıyla "Johnson Mektubu" Türkiye ABD ilişkilerinde dönüm noktası olabilecek bir öneme sahiptir.

1960'lı yıllar itibarıyla yaşanan bu gelişmeler dahilinde, yine günümüze gelen ve dış politikada yerleşik bir etkiye sahip Avrupa entegrasyonu sürecine de bu konu dahilinde yer verilmesi gerekmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ilk kurulduğu yıllarda sözkonusu birlikteliğin ekonomik yönü ağır basmaktaydı ve siyasal, toplumsal yön ikincil planda gözükmekteydi. Soğuk Savaş şartlarındaki dünyada siyasi düzeyde bir bütünleşmeden çok güvenlik birlikteliği ön plandaydı (Sönmezoğlu, 2001: 216-220).

Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler Yunanistan ile eş zamanlı olarak başlamış ve oldukça manidar bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu manidar başvurudaki kasıt acele davranışın algısında Yunanistan'ın başvurmuş olmasıydı. Bu başvuru süreci yeterince analiz edilememiş ve günümüze dek oluşan bazı kronik sorunları da beraberinde getirmiştir. İlerleyen bölümlerde bu sorunların güncel boyutlarından bahsedeceğiz.

Dönemin belirleyici gelişmelerinden diğeri de Balkan Paktı, Bağdat Paktı ve devamı CENTO'nun ortaya çıkışıydı. 28 Şubat 1953 tarihinde Yugoslavya, Türkiye ve

Yunanistan'ın dışişleri bakanlarının imzaladıkları "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" ortak bir savunmayı öngörmüş ve aynı zamanda ekonomik, teknik ve kültürel alanda işbirliği içinde olmayı gerektirmiştir. Fakat bununla birlikte askeri bir ittifak niteliği taşımamıştır. Her iki ülke de zaten NATO üyesiydiler. Daha sonra Balkan İttifakı'na giden bu Pakt yakınlaşmalar ve Balkanlarda olumlu bir havanın oluşması bakımından önemli bir süreci beraberinde getirmiştir.

24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanan ve daha sonra "Bağdat Paktı" olarak da anılacak Türkiye ile Irak arasındaki ittifak antlaşması diğer önemli gelişmelerden birisidir. Bu oluşuma daha sonra Irak ile olan ilişkileri nedeniyle İngiltere de dahil olmuş, Pakistan ve İran da daha sonra paktın içinde yer almış ve "Kuzey Kuşağı" ülkeleri Batı yanlısı bir pakt içerisinde bir araya gelmişlerdir. ABD de böyle bir oluşumdan sonra memnuniyetini dile getirmiştir. Fakat 1959 yılında Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrılmış, bundan kısa bir süre sonra da Bağdat Paktı CENTO'ya dönüştürülmüştür. Ankara'da bu yeni örgütün merkezi olmuştur. ABD CENTO ülkelerine destek konusunda güvence vermiştir (Bağcı, 2001: 101-103). Bu dönemden sonra örgüt daha çok ekonomik bir birliktelik olarak görülmeye başlanmıştır.

Diğer taraftan Türkiye iki güney komşusu Irak ve İran ile böyle bir pakt içinde yer almayı tercih ederken, diğer bir güney komşusu Suriye ise Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yoluna gitmiş ve Türkiye bu durumdan endişe duymaya başlamıştır. Sovyetlerin bu ülkeyle olan yakınlığı ve askeri olarak vermiş olduğu teknik destek Menderes hükümeti tarafından eleştirilmiş ve Sovyetlerin yayılcı politikaları olarak atfedilmiştir.

İngiltere'nin bölgedeki prestiji ve etkisi bu dönemde azalınca, Sovyetlerin sahip olduğu avantaj ABD'nin gözünden kaçmamıştır. Bu durumun farkında olan ABD Başkanı Eisenhower bölgedeki askeri güç dengesini sağlamak ve de Sovyetler Birliği'nin bazı bölge ülkeleri özellikle de Suriye ile geliştirmeye yöneldiği askeri ve ideolojik yakınlaşmayı önlemek amacıyla yeni bir stratejik perspektif geliştirmiştir (Sander: 2006: 116-120). "Eisenhower Doktrini" olarak da anılacak bu bakış açısına göre ABD'nin ve Batı dünyasının Orta Doğu'daki çıkarları ciddi tehdit altındadır denilmiş ve bu ülkelerin yardımına gidilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Güç ve prestij kaybı ABD tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu durum Menderes hükümeti tarafından da olumlu karşılanmıştır.

Karşılıklı olarak alınan bu olumlu kararlar ve yapıcı durum, önce de vurguladığımız 1964 “Johnson Mektubu” ile önemli bir değişime uğramıştır. Türk kamuoyunda ABD karşıtı eğilimler giderek belirginleşmeye başlamıştır. Bu eleştiriler üzerinde en fazla durulan konular, ABD’nin Türkiye’nin içişlerine karışması, bu ülkeye olan ekonomik ve askeri bağımlılıktı (Sönmezoğlu, 2006: 7-75).

Kıbrıs’ta yaşanan gergin gelişmelerle birlikte ABD ile olan ilişkilerdeki gerginlik, Türkiye için Kıbrıs Harekatı kararının temel parametrelerini oluşturmuştur. 1974 yılındaki adaya müdahale, uluslararası alanda büyük ses getirmiş ve Türkiye’nin geleceği açısından önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Türkiye adına, 1980’e kadar olan dönemde Ege sorunları belirleyiciliğini korumuştur. Ege’de Yunanistan’la yaşanan Karasuları Sorunu, Kıta Sahaneliği Sorunu ve Hava Sahasına ilişkin sorunlar günümüzdeki ilişkilerin içinde yer alan kronik sorunların temellerini oluşturmuştur. Diğer taraftan Ege adalarının silahlandırılması hususunda çıkan sorunlar hala gerginlik sebebi olarak güncelliğini korumaktadır (Oran, 2005a: 716-719). Aynı zamanda 1965-1980 dönemi, Kıbrıs sorununun uluslararası platformlarda sık sık yer aldığı bir dönem olmuştur. Özellikle toplumlararası çatışmaların yoğunluk kazandığı dönemlerde sorun BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu’nda yer almış, tartışılmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sonlarına yaklaşıldığında 1980 sonrası dönemde Türk dış politikası ve iç ortam için önemli değişiklikler ve parametrelerden söz edilebilir. Bu dönem Türkiye’nin siyasal hayatında 12 Eylül askeri yönetimi ve ardından gelen Özal dönemi olarak adlandırılmaktadır. Yeni anayasanın oluşturulması ve yaşanan tartışmalar güncelliğini muhafaza etmektedir.

ABD’de ise 1980 yılında Ronald Reagan’ın Başkan seçilmesinin ardından uluslararası sistemde “Yeni Soğuk Savaş” döneminden söz edilmeye başlanmıştır. Bu durumda, *detant* (yumuşama) döneminde eskisi kadar sık gündeme gelmeyen Türkiye’nin stratejik önemi, ABD için yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (Sönmezoğlu, 2006: 389).

Soğuk Savaş döneminde özellikle Türkiye’nin, ABD ve Batı dünyası açısından stratejik önemi Avrupa ile karmaşık, karışık ve Batı dünyası için büyük önem taşıyan petrol merkezi Orta Doğu’ya, özellikle de Basra Körfezi’ne ilişkin konumundan kaynaklanıyordu. Bölge hala petrol açısından ABD ve Batı dünyası politikalarında önemli

bir yere sahiptir. Türkiye bir yönü ile Batı'nın etki ve uygulamalarının bu bölgeye ulaşmasında önemli bir yol, bir yönü ile de bu bölgedeki olumsuzlukların Batı'ya ulaşması karşısında bir engel haline gelen coğrafyanın adı olmuştur. Özellikle, 1979 yılında İran'ın Batı bloğundan ayrılması ve bölgede ABD ve Batı karşıtı bir politika izlemeye başlaması, Washington'un gözünde Ankara'nın önemini bir kat daha artırmıştır.

2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası'nda Gelişmeler

SSCB'nin dağılma süreci ve dağılması uluslararası sistemde yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu değişiklik, kısa bir süre içinde ve tahmini mümkün olmayacak derecede önceden ortaya çıktığından farklı uluslararası gelişmelere göre daha çarpıcı ve etkileyici bir nitelik göstermiştir.

1985 yılında Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde yönetime gelmesiyle başlayan süreç iki temel unsuru ortaya çıkarmıştır. Bunlar Sovyet tipi sosyalizm modelinin çöküşü ve etnik temele dayalı federatif yönetim biçimlerinde dağılma ya da ciddi krizlerin belirginleşmesidir. Bu doğrultuda uluslararası ilişkiler ve dış politika analizi bağlamında çeşitli teoriler ortaya çıkarılmıştır (Hale, 2000: 202-206).

Farklı eksenler farklı devletlerle anılmaya başlanmış ve birçok teori gerçekte de kendine yer edinmiştir. Özellikle 21. yüzyılla birlikte ABD ile Orta Doğu ve İslam coğrafyası arasındaki ilişkiler uluslararası siyasetin temel çatışma eksenini oluşturmaya başlamıştır.

Uluslararası sistemin yapısını askeri-stratejik, siyasi, ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak her zaman kolay veya mümkün değildir. Nitekim, günümüz dünyasında ABD ile Japonya'yı, Türkiye ile Rusya'yı uluslararası sistem içerisinde belli bir yere oturtmak oldukça güçtür. Süper güçler içinde ayakta kalan ABD'nin, dünyanın en güçlü devleti ünvanına sahip olmasına rağmen, uluslararası sistemde her düzeyde hiyerarşik bir üstünlük gösterdiğini söylemek de zordur.

Uluslararası sistemi Soğuk Savaş sonrası itibariyle değerlendirecek olursak, hiyerarşik ve çok merkezli kalıpların iç-içe girdiği, birlikte fonksiyon gördüğü bir yapıya sahiptir denilebilir. Aslında, uluslararası yapıda bu düzeylerin ayrı ayrı değil bir arada bulunmaları, sistemin bazı özelliklerini daha yakından tanımamıza imkan vermektedir. Bu

özellikler için Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukukun varlığı ve gelişimi önemli parametreler oluşturmaktadır (Sönmezoğlu, 2006: 465-480).

Türkiye adına Soğuk Savaş sonrasında dış politika kültürünü değerlendirecek olursak, güvenlik en önemli unsurların başında gelmektedir. İki kutuplu sistemin çöküşünün ardından ortaya çıkan yeni şartlar, özellikle de jeopolitik durumun Türkiye'nin güvenliğini nasıl etkilediği tartışılmaya başlanmış, buna göre yapılması gerekenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tehdit algılamasında Sovyetler Birliği'nin ve daha sonra Yunanistan'ın yerini PKK ve ayrılıkçılık almıştır.

Son yıllarda ortaya çıkan değişiklikler birçok ülkenin dış politikasını, belirli ölçülerde etkilediği bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin dış politikası bu gelişmelerden en fazla etkilenenler arasındadır. Varşova Paktı'nın dağılması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü NATO'nun anlam ve önemi üzerinde bir tartışmanın başlamasına neden olunca, dış politikasını büyük ölçüde bu örgüt üyeliği ile uyumlu bir temele oturtmaya çalışmış ve Türkiye açısından yeni duruma uyum sorununu beraberinde getirmiştir (Rubin ve Kirişçi, 2002: 329-336). Başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeledeki stratejik önemi dolayısıyla ihtiyaç duyulan Türkiye, bu defa Orta Doğu'da oluşmakta olan yeni dengeler çerçevesinde ilgi odağı olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında bir yandan dünyada ve bölgesinde barışın kurulmasında yardımcı olma açısından görevler alırken, diğer yandan gerektiğinde silahlı kuvvetlerini kullanabilecek ve yönlendirebilecek iradeye sahip olduğunu göstermiştir.

Bu irade dahilinde ve uluslararası gelişmeler çerçevesinde yeni yapı ve davranış kalıpları, Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Bu çerçevede yapılabilecek en genel tespit ve tahmin, klasik güç dengesi mantığının, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bazı bölgesel alt-sistemlerde giderek etkili olmaya başlamasıdır. Bu durumun Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Diğer taraftan komşularıyla olan ilişkilerinde etkili bir dış politika izleyebilmesi, bu ülkeleri kendi istediği doğrultuda yönlendirebilmesi, her şeyden önce ülkenin kapasitesi ve bu kapasitenin ulusal güç biçiminde kullanılabilmesi ile ilgilidir. Ülkenin gücünü oluşturan öğeler arasında ekonomik olanların önemi, siyasi/askeri olanlara göre giderek önemini

arttırmaktadır. Askeri kapasite hala büyük önem taşımaktadır ve ekonomik/teknolojik kapasiteye olan bağımlılığı her geçen gün biraz daha belirginleştirmektedir . Buna paralel olarak günümüzde, ülke dış politikasının ülkenin büyümesini, gelişmesini sağlaması demek, onun topraksal alanını genişletmekten çok diğer ülkeleri etkileme imkanlarını, gücünü arttırması anlamına gelmektedir.

Bu kapasite dahilinde özellikle Soğuk Savaş esnasında önemi sadece jeopolitik konumu ile değerlendirilen Türkiye, yeni dönemle birlikte bu önemini kaybedeceği öngörülmüştür. 1990-1991 yılında patlak veren Körfez Krizi durumun pek de öyle olmadığını göstermiştir (Hale, 2000: 202-206).

Olaya Türkiye açısından bakıldığında NATO, özellikle taşıdığı ABD ağırlığı ile birlikte, bugün de Türkiye'nin güvenlik tanımlaması açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Bu ortaklık Türkiye için sadece ABD desteğine duyulan ihtiyaçtan ibaret olmayıp, ülkenin Batı'ya yönelik ilgisinin de bir parçası durumundadır (Rubin ve Kirişçi, 2002: 169-174).

Diğer taraftan Batı'yla bütünleşme, Türkiye'nin Orta Doğu ile olan ilişkilerinde bu bölgenin gündeminden düşmesi için bir engel teşkil etmemiştir. Türkiye'nin bu bölgedeki geleneksel politikasının temeli, Orta Doğu'nun Arap ülkeleri arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmak ve mümkün olduğunca bu tür sorunların içerisinde yer almamaktır. Batı ile askeri ve siyasi alanlarda yapılan işbirliğinin bölge ülkeleriyle olan ilişkilere olumsuz bir etkide bulunmamasına çalışmak da diğer bir neden olarak vurgulanabilir.

Yine bölgesel olarak Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikası Balkan politikaları bağlamında önemli bir yere sahip olmuştur. İki kutuplu sistem döneminde Türkiye'nin Balkan politikasından söz etmek oldukça zordu (Sander, 2006: 179-183). 1990 sonrasında ortaya çıkan gelişmeler neticesinde durum değişmiş, bölgede geçmişte olduğu gibi karmaşık denge politikaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bölgedeki Osmanlı mirası Türkiye'nin bölge politikasını derinden etkilemiştir.

Bölgede Osmanlı egemenliği döneminden kalan Türkler ve genel olarak Müslümanlar Ankara'nın Balkan politikasında dikkate almayı ihmal edemeyeceği bir faktör olarak gözükmüştür. Bunun yanında yüzünü Batı'ya çevirmiş olan bir Türkiye'nin bölgenin siyaset ve güvenlik sorunlarıyla ilgilenmesi de kaçınılmaz hale gelmiştir.

Diğer taraftan çok farklı bir boyut, Rusya boyutu ve dağılan bir SSCB sonrasında kuzeydeki yeni komşuyla ilişkiler farklı bir seyir almıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin hukuki ve siyasi mirasçısı durumuna gelen Rusya artık Batı dünyası için birincil bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Ayrıca NATO'nun genişlemesi, yıllardır Moskova'nın etkisindeki bazı Doğu Avrupa ülkelerinin giderek Batı ile daha yakın siyasi ve askeri ilişkiler kurmaya yöneltmiştir (Oran, 2005b: 204-210). Bu durumun Rusya'ya tepkisel bir konuma itmesini istemeyen Batı ülkeleri, Barış İçin Ortaklık Projesi'ni geliştirerek Moskova'nın Batı savunma sistemi ile ilişkisini kurmaya yönelmişlerdir. Türkiye, Rusya ve Ukrayna'nın NATO ile özel ilişkiler geliştirmesine olumlu yaklaşmış, bununla birlikte Rusya ile yakınlaşmada belirli bir noktada durulması gerektiğini düşünmüştür.

Yine yakın çevre bağlamında Ermenistan'ın 23 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Türkiye bu ülke ile diplomatik ilişki kurmakta acele etmemiştir. Ermenistan ile yaşanan ikili ilişkilerden daha çok Ermeni soykırımı iddiaları ve bunun uluslararası alanda yankı bulması, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde belirleyici bir takım gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Bu noktada belirtilmesi gereken durum, özellikle Soğuk Savaş'ın son anına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisinin kuruluş antlaşması niteliğindeki Lozan'a bağlılığı, dış politikanın en az değişen unsurlarından birisi olmuştur. Bu temel statüko kendini hep muhafaza etse de canlı bir yapıya sahip olan dış politika bunun istisnalarını da sunmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından temel statükoya bağlı dış politika ile ilgili en ciddi sorgulama Başbakan ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve sonrasında ortaya atılmıştır. Türkiye'nin Musul ve civarını denetim altına almasına ilişkin girişimlerde bulunan, en önemlisi *Yeni-Osmanlılık* olarak söz edilen ve kısaca Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasında yeni bir etki alanı yaratmaya yönelik dış politika izlemesini öneren Özal'ın bu görüşleri cumhuriyetin klasik diplomasi ilke ve anlayışına bağlı kesimlerce eleştirilmiştir (Hale: 2000: 307-316).

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'de farklı bir yapıya da kavuşan bu eleştiri kültürü yapılan çalışmaların niteliğini değiştirmiştir. Jeostratejik olarak yapılan tespitler bu çerçevede olumlu ve olumsuz görülen yönleriyle yerini almıştır. Bu bağlamda

dış politikanın temelinde Türkiye'nin önemi bazı yönlerden artarken, bazı açılardan azalmıştır.

Daha önce de vurguladığımız gibi, Özal'ın ve diğer bürokratların söylemlerindeki rahatlıklar SSCB'nin dağılmasıyla daha da netlik kazanmıştır. Türkiye, Kafkaslarda zayıf komşularıyla baş başa kalmanın rahatlığını yaşamaya başlamıştır. Aynı durum diğer sınırlar için de geçerli olmuştur. Türkiye'nin gücü, komşularının gücü azaldığı için, dolaylı olarak artmıştır.

SSCB'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş sonrası bu dönemde Türkiye'nin önemi direkt olarak azalmıştır. ABD'nin Körfez'deki egemenliği sayesinde petrolün sorun olmayacağı görülmüştür. Türkiye'nin Avrasya gerilimlerine önemli katkı sağlayamayacağı düşünülmüştür (Oran, 2005b: 232-235).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA EKSEN KAYMASI TARTIŞMALARI

3.1.Türk Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim

Türkiye'nin son yıllarda önemli bir değişim süreci içinde olduğu çeşitli akademisyenler ve siyasiler tarafından tartışılan ve kabul edilen bir durumdur. Özellikle de akademisyenler bu süreci iç ve dış politika şeklinde ayırarak inceleme eğilimindedir.

Değişim kavramından anlaşılması gerekenler önemlidir. Uluslararası ilişkiler ve dış politika literatürü açısından ele alacak olursak bu kavram farklı teori ve anlayışlar ışığında değerlendirilmektedir. Türk dış politikası için bu durum değerlendirilecekse, değişimi sadece son yıllardaki boyutuyla değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bu bağlamda daha önceki bölümlerde değindiğimiz teorik tanımlamalar ve tarihi süreç bu konu dahilinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası politika açısından değişim ve dönüşüm ile ilgili yaklaşımlar farklı teoriler bağlamında değerlendirilmekte ve en yaygın kabul görenler realizm/neorealizm ile liberalizm/neoliberalizm olarak karşımıza çıkmaktadır (Gözen, 2010: 20).

Uluslararası politika açısından bu teori başlıkları altında Türkiye'nin dış politikasında değişim ve dönüşüm olup olmadığını veya ne yönde olduğunu anlayabilmek için, öncelikli olarak Türkiye'nin mevcut uluslararası yapı içindeki konumunu tanımlamamız gerekmektedir. Uluslararası güç dengeleri içinde hangi noktada bulunduğunu ve dış politikasının temel karakteristiğini ortaya koymamız ve bu parametrelerde değişim ve dönüşüm olup olmadığının irdelenmesi gerekmektedir.

Türk dış politikasında son dönemde görülen değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin Soğuk Savaş'tan itibaren sahip olduğu geleneksel ABD-NATO-Batı merkezli dış

politikasına bir alternatif değil, onunla destekli veya uzlaşma çerçevesinde değerlendirilmektedir. Özellikle eksen kayması tartışmaları ile ilgili bu yaklaşım ve görüşler ilerleyen sayfalarda daha detaylı değerlendirilecektir.

3.1.1. Türk Dış Politikası'nın Sürekliliği

Özellikle Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte, hukuk sisteminden devlet yönetimine kadar, sosyal hayatın tüm yönlerinde bir dizi devrim gerçekleşmiştir. Bu geçişte Türk dış politikası da değişim yaşamış, büyük bir güç olma temelinden, amacı ulus devletin sınırlarını koruma ve varlığını devam ettirebilme noktasına gelmiştir.

Süreklilik ve değişim bağlamında Türk dış politikasını, İdris Bal'ın vurguladığı gibi, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar üç ayrı bölüm altında inceleyebiliriz (Bal, 2010: 37). İlk dönem, 1923-1990 arasındadır. Bu dönem de kendi içerisinde Atatürk dönemi (1923-1938) ve Atatürk'ün ölümü sonrasında, 1990'a kadarki dönem olarak ayrılabilir. İkinci dönem, 1990-2002 arası dönemdir. Üçüncü dönem ise, 2002 sonrası dönemdir.

İlk dönem devletin oluşumu ve devletin bağımsızlığını koruma amacı taşıyan, daha sonraları statükocu ve tepkisel hale gelen bir dönemdir. İkinci dönem ise yeni arayışların ortaya çıktığı, eski yaklaşımların sorgulandığı veya kimi araştırmacılara göre ise sorgulanmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemde, bölgesel ve hatta uluslararası anlamda küresel hedefler belirlenmeye çalışılmıştır. Türk dış politikasındaki en yeni yaklaşımlar 2002 sonrasında karşımıza çıkmaktadır ve eksen kayması tartışmaları bu süreçte değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda, bu tartışmaların ve teorik gruplandırmalar içinde ele alınan boyutun temelini, Türk dış politikasındaki sürekliliğin nitelikleri ve bu politikaya şekil veren faktörler oluşturmuştur. Bu faktörler içinde farklı bir nitelik olarak süreklilik ele alınacaksa ve davranışsal olarak bunun bir çerçevesi çizilecekse; denge politikası, Batıcılık kavramı, statükoculuk, Rus tehdidi, Yunanistan'ın tutumu, karar alma mekanizması ve aktörlerin tutumu bu grup içinde değerlendirilebilir (Bal, 2010: 40-50).

Denge politikası süreklilik tartışmaları içinde önemli ve belirleyici bir konuma sahiptir. Bu politika aslında güvenliğini kendi gücü ile sağlamada yetersiz kalan tüm

Ülkelerin takip ettiği bir siyasettir. Osmanlı'dan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de bu politikayı benimsemiştir. Denge politikası gereği, 1930'lara kadar SSCB ile işbirliği yapılmış, II. Dünya Savaşını takiben bu defa SSCB, Türkiye karşısında bir tehdit olarak görüldüğü için, Batı ile işbirliği yapılarak, Türkiye NATO yesi olmuştur.

Sürekliliğin unsurlarından olan Batıcılık kavramı da, Osmanlı'nın son yüzyılına kadar geriye giden bir unsurdur. I. Dünya Savaşı sonrası, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Mustafa Kemal, yakın çevresine Batıcı aydınları alarak, Osmanlı'nın son döneminde başlayan reformları hızlandırmıştır. Cumhuriyetle birlikte Batı, erişilmesi gereken bir hedef, işbirliği yapılması gereken bir taraf haline gelmiştir. Yani Batıcılık bu doğrultuda, yeni kurulan devletin resmi ideolojisinin de bir parçası haline gelmiştir. Dikkat edilmesi gereken husus Türkiye'nin Kurtuluş Savaşını, Batı Medeniyetine karşı değil, Batılı glere karşı vermiş olduğudur (Arı, 2009: 100-111). Batıcılık, dış politikanın belirlenmesinde belirleyici olma özelliğini Cumhuriyet'in başından günümüze kadar devam ettirmektedir. Türkiye'nin AB dahil tüm Avrupa kurumları içinde yer almaya çalışmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Statükoculuk da diğer unsurlar gibi Türkiye'nin takip ettiği önemli prensiplerden biri olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında devletin kuruluş hedeflerini içeren Misak-ı Milli toprak bütünlüğü bakımından gerçekleştirilememiştir. Siyasi liderler tarafından, o günün koşulları göz önüne alındığında gelinen noktanın tatmin edici olduğu kabul edilmiş, bu durum Lozan'da siyasi anlamda tescil edilmiştir. Lozan temelindeki mevcut durumun korunması düşüncesi Türk dış politikasının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" deyişi Cumhuriyetin dış politika çizgisini oluşturmuştur. Bu izgi bazı örnekler hesaba katılmazsa, günümüze kadar esas olarak da srdrlmştir.

Türk dış politikasının yakın geçmişi ve Soğuk Savaş itibariyle sürekliliğindeki önemli faktörlerden diğer olarak, Rus tehdidini ve bu yöndeki algıyı dahil edebiliriz. Türkiye'nin uluslararası politika açısından her zaman önem arz eden coğrafyası, kuzeyinde kendisi için özellikle 19. yüzyıldan itibaren tehdit oluşturan bir güçle yaşamayı zorunlu hale getirmiştir. Osmanlı gerilerken, Rusya bunu kendisi için fırsat bilmiştir. Osmanlı'dan günümüze bu gelişmelerin etkisiyle beraber Türk karar vericilerin bilincinde, Rusya dikkat edilmesi gereken bir tehdit olarak yer almıştır. nce arlık Rusya'sı, sonra SSCB, şimdi

de Rusya Federasyonu, bu bağlamda değerlendirilebilir. Günümüzde Rusya ile gelişen ilişkiler, bu davranışsal faktörü tamamen ortadan kaldıramasa da, artık her iki tarafın birbirini düşman olarak görmedikleri şeklinde değerlendirilebilir (Sander, 2006: 71-80).

Statükoculuk boyutunda II. Dünya Savaşı ve bu savaşın beraberinde getirdiği dünyadaki dengeler genel itibariyle değişmiş, yeni bir uluslararası sistem kurulmuş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bu sistem revize edilmiştir. 1990'lara kadar takip edilen politikalar Türkiye'yi kısmi olarak dünya ve bölge politikalarından izole etmiş, Türkiye'yi pasif, proje üretemeyen, yalnız bir ülke konumuna da sokmuştur. Dış politika hareketliliği bakımından, Türkiye bu durumdan kurtulma çabaları vermektedir.

3.1.2. Türk Dış Politikası'nda Değişim

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Atatürk dönemi diyebileceğimiz ilk dönemde öncelikle devlet oluşumu ve devletin bağımsızlığını koruma amacı hedeflenmiştir. Daha sonraları ise Türk dış politikasını tanımlamada statükoculuk ve tepkisellik daha belirleyici hale gelmiştir.

Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süreçte devletin inşası süreci devam etmiştir. İlerleyen süreçte ABD ve Batı, Türkiye'ye en yakın ve birlikteliğin en önemli aktörleri olarak görülmüştür. Bu durumun en önemli sebebi Sovyetlerden uzaklaşma süreci olmuştur. Sovyetler ile uzaklaşma süreci II. Dünya Savaşı itibariyle zirveye ulaşmıştır. SSCB, Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit eden en önemli güç haline gelmiş, Boğazlarda hak iddia etmiş ve Türkiye'den toprak talep etmiştir (Larrabee ve Lesser, 2002: 26-29). Bu gelişme Türkiye'yi Batı'ya daha da yakınlaştırmış, NATO'ya üye olunmuş ve Batı güvenlik sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin dış dünyada daha da bağımsız davranma gücüne zarar vermiştir. Türk dış politikası üzerinde özelde ABD ve genelde Batı daha etkin hale gelmiştir.

Türk dış politikasında uygulamaların ve yönelimlerin sorgulanmaya başlandığı dönem genel olarak Soğuk Savaş'ın bitmesi ile başlayan dönem olmuştur. Bu dönem 1990'larla başlamış ve 2002 AKP iktidarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde yeni arayışlar görülmüş, eski yaklaşımlar, politikalar sorgulanmış, alternatifler ortaya atılmıştır (Keyman ve Öniş, 2007: 161-165). Bu dönem, dış politikada farklı alternatiflerin, açılımların tartışıldığı beyin fırtınası dönemi olarak da adlandırılabilir (Özcan ve Usul,

2010: 110-113). Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk dış politikasının temelindeki bazı önemli faktörlerde değişim gözlemlenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türk dış politikasını sınırlayan konjonktürel etkileri ortadan kaldırmış, blok içi baskılar çok azalmış, bağımsız bir Türk dünyası, işbirliğine açık bir Balkanlar, işbirliğine yatkın bir Orta Doğu ortaya çıkmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla yeni Türk Cumhuriyetleri ortaya çıkmış, Yugoslavya dağılmış, Balkanlar'da, Kafkaslar'da, Orta Doğu'da yeni sorunlar, çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler Türkiye için hem yeni fırsatlar, işbirliği alanlarını, hem de yeni sorunlar ve riskleri beraberinde getirmiştir.

Eğitimin de yaygınlaşmasıyla, dünyaya açılma gibi faktörlerin etkisiyle Türkiye içerisinde hem iç politika, hem dış politika anlayışında bir değişim yaşanmaya, daha çoğulcu yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha liberal ve çoğulcu mantıkla beraber farklılıklar benimsenir hale gelmiş, dış politikada Batı'nın dışındaki bölgeler ile ilgili, daha çoğulcu, çok boyutlu anlayışlar ortaya atılmaya başlanmıştır (Dural, 2010: 160-162).

NATO içinde ikinci büyük orduyu besleyen, iki blok arasındaki ortak sınırların bir kısmını koruyan Türkiye, Soğuk Savaş boyunca güvenlik özelliklerinden dolayı Batı için önemini korumuştur. Bu durumun farkında olan Türkiye bu güvenlik kartını Batı ile ilişkilerinde bir pazarlık unsuru olarak devamlı kullanmıştır. Soğuk Savaş unsurlarının kaybolmasıyla bu önemini kaybetmesi beklenen Türkiye, Balkanlarda ve Orta Doğu'daki gelişmelerden sonra bölgesel ve küresel barış için yok sayılmayacak bir güç olduğunu ortaya çıkarmıştır (Walker, 2007: 92-96). Bu bağlamda da Türkiye KEİB, EİÖ, Türk dünyası, İslam dünyası, Balkanlar, ABD ile ilişkilerin derinleştirilmesi, D8 gibi arayışlara girmiştir.

Diğer taraftan 1990'lar sonrası Türk dış politikasının yeni arayışlara girmesinde Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde yalnızlığı, özellikle PKK terörü ve Kıbrıs konusunda desteklenmemesi önemli rol oynamıştır. Yine Türkiye'nin AB sürecinde sorunlarla karşılaşması, Rusya'nın hala önemli bir güç olarak Türkiye'nin karşısında durması gibi faktörler diğer sebepler arasında yer almaktadır. 1990'larda Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin bulunması, bu hükümetlerin uyumlu çalışmaması, Özal'ın 1993'teki zamansız vefatı, 1997'deki muhtıranın demokratik rejimi tahribi ve Refah-Yol hükümetini düşürmesi Soğuk Savaş sonrasındaki fırsatların değerlendirilmesi bağlamında zararlı olmuş, farklılaşmayı zorlaştırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte bu süreç sonrası, 2002 yılında AKP'nin tek başına iktidara gelmesi ile başlayan dönemde Türk dış politikasında bir değişim arayışı başlamıştır (Bal, 2010: 40-44). Zamanla eski uygulamaların sorgulanması, yeni yön, alternatif arayışları kurumsallaştırılmaya çalışılmış ve yeni bir Türk dış politikası yaklaşımı uygulamaya konulmuştur.

Bu doğrultuda ilk olarak "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" prensibi önceden statükocu bir şekilde yorumlanırken ve uygulanırken yeni karar vericiler artık bu ilkeyi farklı yorumladıklarını belirtmiştir. Demokratikleşme anlamında adım atmayı arzulayan karar vericiler Türkiye'nin çevresinde ve dünyada aktif politikalarla barışı ve istikrarı sağlamayı amaçladıklarını vurgulamışlardır (Erhan, 2010: 256-259).

Türkiye dış politikasındaki değişim bağlamında, yeni dönemde Ankara merkezli hareket etmektedir. Hem iç politikada hem de dış politika anlamında barışın önemi vurgulanmış, sıfır sorun anlayışıyla komşular ile dostane ilişkilerin önemi üzerinde durulmuştur.

Diğer taraftan Türk dış politikasına şekil veren Batıcılık anlayışı da, sadece Batı bağlamındaki anlamını yitirmiştir. Onun yerine, Batılı prensiplere, AB standartlarına, hukuk devletine ve genel olarak AB'ye evet diyen, fakat Batı'ya mahkum olmayan, dünyayı Batı'dan ibaret görmeyen bir anlayış hakim hale gelmiştir (Catalano, 2011: 32-37). Türkiye, AB ile bütünleşebilmek için bir taraftan reformlar yaparken, müzakere süreci devam ederken, diğer taraftan komşu ülkeler başta olmak üzere diğer ülkelerle de ilişkilerini geliştirmenin önemini dile getirmiştir.

Değişim ve farklılık anlamında, Türk karar vericileri için Rusya algısı da değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya'daki rejim değişikliği ile birlikte, savaşılan Rusya yerine; ortak, işbirliği yapılması gereken Rusya algısı vurgulanmaya başlamıştır (Laçiner, 2010: 67-71). Bu algıya paralel olarak Rusya artık düşman olmaktan çıkmış ve Türkiye'nin en yakın ticari ortak ve dostlarından birisi haline gelmiştir. Cumhurbaşkanı ve başbakanlar arası üst düzey ziyaretin sayısında artış olmuştur.

Türk karar vericilerin Yunanistan algısının da değiştiği söylenebilir. Yunanistan ile dostane ilişkiler geliştirilebileceği düşünülmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım Özal

döneminde Davos süreci ile başlamıştır ve İsmail Cem'in gayretleri ile devam etmiştir, 2002 sonrasında ise olgunlaşmıştır (Kurubaş, 2001: 257-261). Mayıs 2010'da Erdoğan'ın Yunanistan ziyareti, iki ülkenin samimi bir dostluk kurabilmesi anlamında önemli bir yere sahiptir. Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynayan Yorgo Papandreu, 2009'da Başbakan seçildiğinde ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir.

Aynı zamanda Türkiye, Ankara merkezli özerk politikaların önemini anlamaya başlamıştır. Türkiye NATO üyeliğinden ötürü ABD ve Batı'nın müttefiki olmakla beraber gerektiğinde "hayır" diyebilmeye, özerk kararlar almaya başlamıştır. 1 Mart 2003 yılındaki tezkere ile Irak Savaşı bağlamında ABD'ye hayır diyebilirken, 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı sonrası ABD'nin Karadeniz'e donanmasını gönderme isteği karşısında Montrö Antlaşması'nı öne sürerek hayır diyebilmiştir.

Diğer taraftan Türk dış politikası yapım süreci de bu değişimden nasibini almıştır. Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı değişmiş, asker sayısı azaltılmıştır. Meclis'in, medyanın, kamuoyunun rolü artmaya başlamıştır.

Bu gelişmeler dahilinde yeni diyebileceğimiz Türk dış politikası aslında Batı'dan vazgeçmediği gibi, tam tersine AB'ye girebilme konusunda somut adımlar atmış ve reformlar gerçekleştirmiştir (Aybet, 2006: 531-537). Yine ABD ile ilişkileri daha da geliştirebilmek için yoğun çaba harcamıştır. Fakat Türkiye aynı zamanda ABD ve Batı'nın ötesinde Rusya'yı, Kafkasya'yı, Orta Asya'yı, Orta Doğu'yu ve Afrika'yı daha da yakından tanımak istemiştir. Bu gelişmeler, Türk dış politikasında farklı ilişkiler aramasından ziyade, Türkiye'nin Ankara merkezli, bölgesel olarak çeşitlendirilmiş bir politika takip etmeye başladığı anlamına da gelebilir.

3.2.Eksen Kayması Tartışmaları

3.2.1.Uluslararası Gelişmelerin Türkiye Boyutu

Özellikle küresel etkileşimin artması ile birlikte uluslararası alanda her gelişme devletlerin dış politikalarını ve çıktılarını her an etkileyebilecek bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzün getirdiği bu boyut stratejik olarak Türkiye'nin sahip olduğu özelliklerle birleşince sorunları artırmış, ilgi alanını bir hayli çeşitlendirmiştir.

Avrupa Birliği'nin yapısal olarak farklılaşmak istemesi ve anayasa çalışmaları, ABD'nin küresel bir güç olma yönünde bu potansiyelini devam ettirme arzusu ve bu doğrultuda atılan adımlar önemli gelişmeler arasında yerini almıştır. Türk dış politikasında çalışmaların ve ilişkilerin arttırıldığı Rusya ve Rusya'nın da yakın çevreyle olan ilişkileri dikkat çekicidir. Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler ve Arap Baharı, İsrail'in özellikle Filistin konusundaki kararlılığı ve müdahaleleri bölge politikaları açısından Türkiye için büyük öneme sahiptir. Türkiye için Kafkasya, Balkanlar, Kıbrıs ve enerji koridorlarında yaşanan gelişmeler bu süreçte uluslararası anlamda hem ikili ilişkilerde, hem de uluslararası ilişkilerde önemli başlıklar olarak yerini almıştır.

Uluslararası gelişmelerin AB ayağında, Temmuz 2005'te Türkiye ile AB'ye yeni katılan ülkeler arasında gümrük birliğini tesis eden bir protokole imza atmıştır. Esasen bu imzayla Türkiye-AB müzakerelerinin başlaması için gerekli olan bir ön şart yerine getirilmiştir (Aybet, 2006: 538-544). Hükümet, bu imzanın atılmasıyla birlikte, eş zamanlı olarak yayınladığı bir deklarasyonla GKRY'yi, "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak tanınmasının mümkün olmadığını belirtince sınırlar gerilmiştir. AB yayınladığı deklarasyonda, "Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti dahil hiçbir AB üyesi ülkeye ayrımcılık yapamayacağını"nın altını çizmiştir.

Diğer taraftan Fransa'da Nicholas Sarkozy'nin cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, Türkiye'nin müzakere yoluna çekilen set daha da yükseltilmiştir. Sarkozy, Türkiye'nin geriye dönülmez biçimde AB ile bütünleşmesini sağlayacağı gerekçesiyle Ekonomik ve Parasal Politika, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Çevre ve Vergilendirme gibi fasılların müzakereye açılmasını ön şartlara bağlamıştır. Bu durumda 35 müzakere başlığından 12'si dondurulmuştur. Dış politika anlamında yaşanan bu süreç yapılan anketlere göre Türk kamuoyunda AB'ye üyelik hevesini son 10 yılın en düşük seviyesine geriletmiştir.

2012 yılı itibarıyla 53 yıllık bir maceraya devam edecek Türkiye bir tarafta bu gelişmeyi yaşarken, Türkiye'nin başvurusu sırasında dünya siyasal sahnesinde dahi olmayan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın, AB üyesi olarak müzakere masasında, Türkiye'nin karşısında oturması düşündürücüdür.

Gelişmeler itibarıyla Türkiye-AB ilişkilerinin tam üyelikle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı belirsizliğini korumaktadır. Türkiye AET/AB ile yürüttüğü ilişkilerden

doğrudan olmasa bile dolaylı yönden büyük kazanımlar sağlamıştır (Ülger, 2010: 474-478). AB adeta Türkiye'nin yaşadığı ekonomik, siyasal ve hukuki gelişiminin görünmez eli olmuştur diyebiliriz.

Fakat değişen dünya AB için farklı koşulları beraberinde getirmiştir. AB'nin güvenlik ve savunma konularında eskiye kıyasla daha aktif olması, daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Coğrafi ve kapasite olarak genişleyen bu örgüt ekonomik ve siyasi konularda olduğu gibi güvenlik ve savunma konularında da önemli bir güç haline gelmek için gayret göstermektedir. Fakat AB'nin askeri konularda yoğun çalışmaya dönük hevesi, 1949'dan bu yana Avrupa ve Atlantik güvenliğinin sağlanmasında temel organ olma fonksiyonunu icra eden NATO ile AB arasında yavaş yavaş su yüzüne çıkan ciddi bir gerginliğe de yol açmaktadır.

ABD için dış politika anlamında 2000 sonrasında önemli gelişmelerin yaşanması, Türk dış politikasındaki tarihler için de önemli bir rastlantı olmuştur. 11 Eylül saldırılarının küresel boyutta yorumlanması ve ilişkiler üzerindeki etkisi en önemli belirleyicilerden birisi olmuştur (Ayata, 2011: 87-91). ABD bu saldırılar sonrasında dış politikada önemli müdahale kararları almış ve attığı adımlarla da hiçbir dengenin eskisi gibi olmadığını ispatlamıştır.

Türkiye'nin Amerika'ya karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırılarına verdiği tepki önemlidir, çünkü bu saldırılar Türk dış politikasının büyük ölçüde dayandırıldığı en önemli müttefikine karşı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin verdiği tepki yeni dünya düzeni içindeki yeri konusunda çok büyük etkiler doğurmuştur. Çok uzun zamandır terörizmden zarar gören Türkiye, bu saldırıları düzenleyenleri şiddetle protesto yoluna gitmiş ve bu tür eylemlerin önlenmesi için uluslararası alanda çok daha yoğun iş birliği yapılması çağrısında bulunmuştur.

11 Eylül olayları ve sonrasında yaşananlar, Türkiye'nin ABD için vazgeçilmezliğini daha somut bir şekilde ortaya koymuş ve terörizmle savaşta Türkiye'nin ön saftaki yerini bütün dünyaya göstermiştir (Erhan, 2010: 83-89). Amerikan politika yapıcıları açısından Türkiye, terörizmle savaşlarında kendilerine sürekli destek sağlayabilecek stratejik ve siyasi açıdan mükemmel bir ortak görünümü çizmektedir.

2003 Mart'ında TBMM'de salt çoğunluğa ulaşamamış ve tezkere kabul edilmemiştir. Bu durumda Türk liman ve topraklarını kullanamayan ABD, Irak işgali sırasında büyük bir başarısızlığa uğramış ve ağır bir ekonomik, sosyal fatura ödemek zorunda kalmıştır. Elbette tüm askeri güçlükleri tamamen 1 Mart tezkeresine de bağlamak doğru olmayacaktır. Tartışmalar devam ederken, müdahalenin başlamasından kısa bir süre sonra, 20 Mart 2003'te AKP hükümeti tarafından Türk hava sahasının yabancı kuvvetlere açılmasını öngören yeni bir tezkere TBMM'ye sunulmuş ve yapılan oylama sonucu bu tezkere geçmiştir.

Son dönemlerde yaşanan önemli gelişmelerden diğeri de, Obama'nın ABD'deki 44. Başkan olarak göreve başlaması olmuştur. Amerika'nın sosyal ve siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan bu gelişme Türkiye ile olan ilişkilerde de birtakım farklılıkları gözler önüne sermiştir (Erhan, 2010: 87-90). Özellikle Orta Doğu'da Bush döneminden farklı olarak izolasyondan yana olmadığını ilan etmesi, barış ve istikrar umutlarını yeniden yeşertmiştir. Bu noktada Türkiye-Amerikan ilişkileri yeni bir başlangıcın işaretlerini vermiştir.

Obama yönetiminin özelde Orta Doğu, genelde ise Kafkasya'yı da içine alan daha geniş bölgeye yönelik yeni bir başlangıç yapma isteği, Türkiye'nin bölgesel konuların içine daha fazla olmasını da gerektirmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinin karakterini belirleyen, sadece iki ülkeye özgü koşullar değildir; dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan gelişmeler ilişkilerin çerçevesini belirlemede önemli rol oynamaktadır.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin uluslararası politığıne bakacak olursak yeni dönemde, özellikle 2009-2010 yılları arasında kapsam genişletilmiştir. İki ülke diplomatlarının ziyaretlerinde gözle görülür de bir artış gözlenmektedir (İmanov, 2010: 727-731).

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler yine geçmişle kıyaslandığında, ilişkilerin ileri seviyelerde olduğu görülebilmektedir. Rusya ile 2008 yılında 38 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2009 yılı itibariyle yaşanan krize rağmen 22 milyar dolarda kalmıştır. Bu rakam dünya genelinde yaşanan kriz göz önüne alınıp değerlendirildiğinde büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ile Rusya'nın uluslararası sorunlara yaklaşımında da büyük ölçüde benzerlik görülmektedir. Dağlık Karabağ ve İran nükleer sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, Filistin'de barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan ve Irak'ta güven ortamının sağlanması, Karadeniz'in küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline getirilmemesi gibi konularda Türkiye ile Rusya yakın politikalara sahiptir.

6 Ağustos 2009 tarihinde Rusya Başbakanı Putin Türkiye'yi ziyaret etmiş, Türkiye ile enerji boru hatlarından nükleer santrale, gümrük problemlerinden ekonomiye kadar farklı alanlarda yirmi işbirliği anlaşmasına imza atmıştır (İşeri ve diğerleri, 2010: 743-749). Rusya, Samsun-Ceyhan petrol boru hattına petrol vermeyi taahhüt ettiğini belirtmiştir. Karadeniz'de sismik araştırma yapılmasına onay veren Türkiye, böylelikle Nabucco'ya rakip olarak gösterilen ve Rus gazını Avrupa'ya taşıyacak Güney Akım Projesi'ne destek vermiştir.

Bazı uzmanlar, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin bu denli gelişiminin gelecekte stratejik bir ortaklığı da beraberinde getireceğini düşünmektedir. Elbette bu ortaklık için uzun yıllar gerekmektedir. Uzun vadede Rusya ve Türkiye'nin karşılıklı olarak güçlenmesi yerini rekabete de bırakabilir.

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bu denli ileri seviyeye gelmesinin diğer bir nedeni olarak Türkiye-AB ilişkileri gösterilebilmektedir. Son zamanlarda Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve müzakere süreci hız kesmiştir. İlişkilerin yavaşlaması ve AB'nin Türkiye'nin önüne her zaman engeller koyması, Türkiye'yi yeni yollar aramaya yani Rusya'ya yöneltmiştir (Erhan, 2010: 202-205). Ayrıca Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde bozulma kimi uzmanlara göre, bu dönemle birlikte ele alınmaktadır. Türkiye ile ABD arasında yaşanan en son kriz, İsrail'in Gazze'ye gönderilen yardım gemisine saldırması ve ABD'nin İsrail'i destekleyen tavırlar sergilemesi olmuştur.

Son zamanlarda Türkiye komşu ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bir dış politika izlemektedir. Bu yeni dış politika, Ahmet Davutoğlu tarafından geliştirilen stratejik derinlik ve sıfır sorun politikası kavramları üzerine yeniden inşa edilmektedir. Bu kavramlar doğrultusunda Türkiye'nin hedefi, Karadeniz ve Orta Asya'da bölgesel güç ve paydaş statüsüne ulaşmaktır (Davutoğlu, 2009: 202-205). Türkiye'nin hedeflerinin bir

kısmı Rusya ile çakışsa da; Ankara, Moskova'ya nazaran, Sovyet sonrası devletlerin Batı ile bağlantılarının güçlenmesine karşı değildir. Sürece hem bir AB ülkesi hem de bölgede vazgeçilmez rolü olacak bir ülke şeklinde katılmak istemektedir.

Orta Doğu eksenindeki gelişmelere bakacak olursak Türkiye'nin yaklaşımı, bölgeden uzak durma ya da bölgeye Batı adına yaklaşma politikasından uzaklaşarak, komşularla sıfır sorun hedefi çerçevesinde her alanda ilişkileri geliştirme yönündedir. Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkileri stratejik üstünlük ve artı değer haline getirmeyi ve bu şekilde etrafında stratejik bir derinlik ve güvenlik çemberi oluşturmayı öngörmektedir (Özcan, 2010: 374-378).

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelmesi eksen tartışmasından ziyade bölgede yaşanan güç değişimiyle doğrudan bağlantılıdır. Dış politikayı sistemde yaşanan güç değişimlerini göz ardı ederek açıklamak mümkün olmakla birlikte bunun yeterli bir analiz çerçevesi oluşturması her zaman mümkün olmamaktadır.

Orta Doğu ekseninde İsrail'in 2000'li yıllarla birlikte dış politikasında tekrar sertlik yanlısı siyaseti benimsemesiyle, Türkiye-İsrail ilişkileri pek çok kez gerilmiştir. İlişkilerin doğası temelde değişmese de, iki ülke arasında Türkiye'nin derinleşen dış politika vizyonu ile birlikte yeni bir dönemin başladığı ileri sürülebilir. Bu dönemi yeni yapan dinamik, İsrail'in şiddeti politik bir araç olarak kullanma geleneğine geri dönmesinden çok, Türkiye'nin mevcut dengeler dahilinde Orta Doğu bölgesine yönelik artan siyasi ve ekonomik ilgisidir (Bölükbaşı, 2011: 201-207). 2008 yılında Türkiye'nin İsrail ile Arap ülkeleri arasında arabuluculuk rolünü üstlendiği gözlenmiştir. Doğrudan görüşmeyi kabul etmeyen İsrail, Suriye ve Filistin Ulusal Yönetimi ayrı ayrı Türkiye'ye gelerek Türkiye aracılığıyla görüşmeler yapmıştır. Aynı yılın Aralık ayında bu görüşmelerin sonuç vermesi beklenirken ansızın İsrail-Gazze çatışması patlak vermiş ve görüşmeler birden kesilmiştir. Gazze'deki hareketin çok sayıda sivil halkın ölümü ile sonuçlanması Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

30 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kasabasında toplanan Dünya Ekonomik Forumu sırasında İsrail Devlet Başkanı Simon Perez ile Türkiye Başbakanı Erdoğan arasında dünyanın gözleri önünde sert bir tartışma yaşanmıştır. Erdoğan'ın toplantıyı terk etmesiyle sonuçlanan bu tartışmadan sonra Türkiye-İsrail ilişkilerinde büyük bir gerilim

yaşanmıştır. 11 Ekim 2009'da Türkiye'deki Anadolu Kartalı askeri manevralarına İsrail'in katılması engellenince ilişkiler daha da gerginleşmiştir.

Bu süreçte Gazze'ye insani yardım taşıyan Sivil Toplum Kuruluşlarının gemilerine İsrail Kuvvetleri'nin 31 Mayıs 2010'da saldırmasıyla 9 kişi hayatını kaybetmiştir. Türkiye dahil 33 ülkeden insanın katılımının olduğu bu yardım konvoyuna uluslararası sularda böyle bir saldırının olması Türkiye ve diğer birçok ülkeden gelen tepkilerle kınanmıştır. Başbakan Erdoğan bu saldırıyı “devlet terörü” olarak nitelendirirken İsrail tarafı ise geminin gönderilme amacının “kışkırtma” olduğunu dile getirmiştir (Bölükbaşı, 2011: 230-236).

Davos Zirvesi'nde Erdoğan'ın, Gazze saldırılarına karşı göstermiş olduğu tepkinin ardından, yaşanan bu son olay Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri iyice germiştir. Sonuçta, Türkiye-İsrail ilişkilerinin karakterine geçmişten bugüne bakıldığında, Gazze Savaşı sonrası süreçte sıra dışı bir gelişmenin yaşanmadığı görülebilecektir.

Aslında Orta Doğu siyaseti açısından ikili ilişkilerdeki olağanüstü durum, Türkiye ve İsrail'in yakın geçmişte askeri pakt görüntüsü verebilecek düzeyde bir iş birliğine girmiş olmasıdır. Önümüzdeki dönemde bu görüntünün giderek zayıflayacağı ve ikili ilişkilerin daha düşük seviyede devam edeceği öngörülebilir.

3.2.2. Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi

Yeni bir hükümetin 2002 sonunda Türkiye'de iktidara gelmesinden sonra, Türk dış politikasında yavaş ama kararlı bir dönüşüm hamlesi başlatılmıştır. Yerinde bir tabirle yeni aktivizm olarak adlandırılan bu süreç aslında 2009'da dışişleri bakanı olana kadar perde gerisinde kalmayı tercih eden Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tarafından kuramsallaştırılmış ve yürürlüğe sokulmuştur (Zengin, 2010: 84).

Davutoğlu'nun kendisi “ölçülü bir realist” olduğu iddiasındaysa da, çoğu idealist/liberal uluslararası ilişkiler yaklaşımından alınmış kavramlara dayalı bir temele oturan Türkiye'nin yeni dış politika çerçevesinde; “komşularla sıfır sorun”, “aktif bölgesel diplomasi”, “güvenlikle özgürlük arasında denge”, “küresel ilişkilerde uyumluluk” ve “uluslararası örgütlere etkin katılım” ilkeleri göze çarpmaktadır.

Davutoğlu “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu” adlı çalışmasında, Soğuk Savaş sonrası dönemin unsurlarını kendi bakış açısıyla aktarmış, Türkiye’nin bu dönemde güçlenerek bölgesel/küresel bir güç olabilmesinin yollarını araştırmıştır (Davutoğlu: 2009: 17-20). Önce başbakan danışmanı, sonra dışışleri bakanı olmuştur. Bu kitapta geliştirdiği bazı terimlere yeni Türk dış politikasında çok fazla atıf yapılmaya başlanması, diplomaside, onun soyadına atfen Davudizm akımından bahsetmeyi meşru kılmıştır. Bazıları Davutoğlu’nun dış politika yaklaşımını Yeni Osmanlılık’ın (Neo-Ottomanizm) benzer bir yaklaşımı olarak nitelendirmektedirler.

Davutoğlu’nun dış politika yaklaşımının teorik arka planı, aslında dört temel unsurun, konjonktüre bağlı olarak birinin diğerinin önüne geçtiği ve bu unsurların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir sentez görüntüsü arz etmektedir. Birinci unsur Kant’ın uluslararası ilişkilerle ilgili düşüncelerinden ilham alan idealizmdir. Davutoğlu’nun gerek Türkiye’de, gerek Malezya’da yaptığı akademik yayınlar gözden geçirildiğinde Kantçı idealizmden derinden etkilendiği ortaya çıkmaktadır.

Başbakan’ın Dış Politika Baş Danışmanı ve Dışışleri Bakanı sıfatıyla verdiği mülakatlarda, uluslararası ilişkilerde herkes için geçerli etik değerler olduğu; gündelik sosyal ilişkilerde olduğu gibi devletlerarası ilişkilerde de, doğrular ve yanlışlar bulunduğu gibi söylemler idealizmin etkisini göstermektedir.

Davutoğlu yaklaşımının diğer bir unsuru tarihselci bakıştır. Kantçı idealizmin etkisinde kalmış bir akademisyen olarak Davutoğlu’nun, tarihselcilikten de beslendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat Davutoğlu’nun tarihselciliği, esas itibariyle Hegelci felsefi bir yönelim değildir. Bu tarihselcilik, küresel ilişkileri ve Türk dış politikasını açıklarken kullandığı metodolojik bir yaklaşımdır.

Davutoğlu, Türkiye’nin Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri izlediği dış politikada Osmanlı mirasının sağlayacağı avantajları kullanmadığını ve bu nedenle de Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ortaya çıkan bölgesel gelişmeler karşısında ne yapacağını bilemez bir duruma düştüğünü iddia etmektedir (Zengin, 2010: 218-220). Davutoğlu bu bağlamda, Türkiye’nin eski Osmanlı coğrafyasında bir nüfuz alanı oluşturmayı neredeyse deterministik bir zorunluluk olarak görmektedir.

Davutoğlu daha çok sytlemleri itibariyle eleştiriler almaktadır. 11 Haziran 2010’da İstanbul’da yapılan Türk-Arap Ekonomi Forumu’na katılan 17 Arap ülkesinin bakanlarına hitaben; “Yakında hep birlikte Mescid-i Aksa’da namaz kılacağız.” diyen Davutoğlu kendi dış politika anlayışının muhataplarına aktarırken farklılık katma anlamında eklediği bu türden romantik sözlerin gerçekten farklı anlaşılacağını hesaba katmamıştır. Türk Dışışleri Bakanı’nın ağzından, “yıllarca siz beceremediniz; ama Türkiye başaracak” manasına da gelebilecek bu sözleri işitmek Arap lkelerinin bakanlarını ne kadar heyecanlandırmıştır bilinmez ama *eksen kayması* tartışmalarını tetikleyen bir anektod olduğu gözler önündedir.

Ahmet Davutoğlu’nun benimsediği dış politika anlayışının üçüncü unsuru ise jeopolitik bakıştır. Stratejik Derinlik’in aslında Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini ve Türkiye’nin dünyadaki konumunu açıklamaya endekslenmiş, ağdaş bir jeopolitik kitabı olduğu şeklindeki yorumlarda büyük doğruluk payı vardır. Dışışleri Bakanlığı görevine gelmeden 11 yıl önce, Türk Dışışleri Bakanlığı’nın Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) tarafından ıkarılan Perceptions adlı dergide yayımlanan “ıkarlar atışması: Dünya Düzen(siz)liğinin Açıklaması” başlıklı makalesinde Davutoğlu, Alfred Mahan’dan, Mackinder’e, Haushoffer’dan Spykman’a jeopolitik disiplinin önde gelen isimlerini mercek altına almıştır. Davutoğlu, İslam dünyasının coğrafyasını açıklarken, İslam lkelerinin tam ya da kısmi kontrolünde olan “tıkanma mevzilerinin” (chokepoints) ne kadar önemli olduklarının altını çizmesi, ister istemez Alfred Thayer Mahan’ın kavramlarını akla getirmektedir.

Özellikle farklı dış politika kültürlerinden de yola çıkararak yaptığı çalışmalarda, Stratejik Derinlik’te, makalelerinde, bakan olmadan önce ve olduktan sonraki konuşmalarında jeopolitik kavramları kullanmaktan, Türkiye’nin dış politikasını, gücünü, misyonunu, siyasal coğrafya ve stratejik konumuyla ilişkilendirerek anlatmaktan keyif almaktadır. Yine Davutoğlu’nun Oxford konuşmasında, dünya tarihinin jeopolitik üzerinden analiz edildiği ve günümüzü açıklamaya girişildiği bir çabayı gözlemlemek mümkündür.

Bu alışmaları itibariyle Davutoğlu’nun gözettiği önemli hususlardan biri komşularıyla daha derin bir bütünleşme içine girmesini öngören, “komşularla sıfır sorun” ilkesidir (Davutoğlu, 2009: 396-406). Bu ilke, Davutoğlu’nun dış politika ilkeleri arasında en popüler başlıklardan birisini oluşturmaktadır. Komşularla sıfır sorun, tıpkı “güvenlik-

özgürlük” ilkesi gibi daha çok Karl Deutsch’un düşüncelerinden beslenmektedir. Fakat bu ilkenin tüm komşularla ilişkiler açısından uygulanabilir olmadığı görülmüştür. Davutoğlu için önemli olan, Türkiye’nin iyi niyetini ortaya koymak ve yapıcılığını vurgulamak olabilir. Fakat Ermenistan konusunda olduğu gibi, işler kötüye gitmeye başladığında, kimin iyi niyetli olup olmadığı konusunda dış dünyadaki algılamalar istenmeyen yönlere doğru gidebilmektedir.

“Komşularla sıfır sorun” ilkesinin temel yanığı, Türkiye’nin bir komşusuyla ilişkilerini düzeltmek için adım atması, o ülkenin de kendi komşularıyla benzer bir iyi niyet içinde, benzer girişimler başlatacağı düşüncesidir. Türkiye Ermenistan’a yakınlaşmaya çalıştığında, Ermenistan bir yandan Türkiye’nin uzattığı eli tutacak, diğer yandan da Azerbaycan’la, tıpkı Türkiye’nin kendisiyle başlattığına benzer bir süreci başlatacak sanılmıştır. Aksine, Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerinde beklenen pozitif gelişme yaşanmadığı gibi, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri gerilmiştir.

Diğer yandan, İran’la ilişkiler konusunda görüldüğü gibi, bir yandan Türkiye komşusuyla hiçbir sorun yaşamak istemezken (Zengin, 2010: 253-256), Tahran yönetimi, UAEA taleplerine olumsuz cevap verdiği için uluslararası alanda yalnızlaşmıştır. Ankara, Tahran’la sorun çıkmaması için, nükleer konularda bu ülkeyle UAEA’nın anlaşmazlığını çözmeye çalışmış fakat müttefikleri tarafından kabul görmemiştir. Zaten dünyanın pek çok bölgesiyle sorunları olan bir komşusuyla arasını iyi tutmak adına, ABD ve AB ülkeleriyle taban tabana zıt yönlere gitmiştir.

Davutoğlu için komşularla sıfır sorun gibi diğer bir ilke, komşu bölgelere yönelik yoğun bir dış politika yürütülmesidir (Davutoğlu, 2009: 143-149). Bu anlamda, Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya Türkiye’nin yakın bölgeleri olarak görülmekte ve bu alanlarda Türk dış politikasının daha etkin hale getirilmesi hedeflenmektedir.

“Küresel aktörlerle uyum içinde hareket etmek” de Davutoğlu için önemli bir prensip haline gelmiştir (Davutoğlu, 2009: 189-191). Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi’nin geçici üyeliğine başladığı 2009 başından itibaren, hem bu platformda, hem de küresel ekonomik krizle en ciddi mücadelenin alanı olarak ortaya çıkan G20 içinde, ABD ve AB başta olmak üzere küresel güçlerle ortak çıkar tanımlarını gözden geçirmiştir. Diğer taraftan da Türkiye, komşusu İran’a karşı izlediği politika sebebiyle, küresel süper güç

ABD ile çıkar çatışması içine girmiştir. Aynı durum, Türkiye'nin "hayır" oyu verdiği İran'a yaptırımlar uygulanmasını öngören BM Kararı'na "evet" oyu veren, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerde de geçerlidir.

Davutoğlu için önemli politika ilkelerinden birisi de Türkiye'nin uluslararası örgütlerde daha etkin biçimde temsil edilmesidir (Davutoğlu, 2009: 221-223). Bu çerçevede Türkiye geleneksel olarak temsil edildiği örgütlerin yanı sıra, Afrika Birliği, Arap Birliği, Karayib Devletleri Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü gibi uluslararası örgütlerde gözlemci statüsüyle yer almıştır. Asya'da İşbirliği ve Güven artırıcı Önlemler Konferansı'nın (CICA) dönem başkanlığını da Haziran 2010'dan başlayarak iki yıllığına üstlenmiştir. Tam üye ve gözlemci üye olarak temsil edildiği tüm platformları kullanmak suretiyle, çok yönlü bir işbirliği mekanizması geliştirmeyi arzulamıştır. Çok sayıda yeni örgütte temsil edilme, yeterli personele sahip olma sıkıntısını bir kez daha beraberinde getirmiştir.

Davutoğlu'nun değerlendirebileceğimiz diğer ilkesi de "kamu diplomasisine daha fazla ağırlık verilmek suretiyle Türkiye'nin yeni imajının dünyaya tanıtılması" olarak belirlenmiştir (Zengin, 2010: 84-87). Bu çerçevede, Dışişleri Bakanlığı'nda bir müsteşar yardımcısı "kamu diplomasisinden sorumlu" olarak görevlendirilmiştir. Enformasyon ve SAM daire başkanlıklarının yapılandırılmalarında değişikliğe gidilmesiyle, kamu diplomasisi alanında daha verimli olabilme hedeflenmiştir.

Diğer taraftan Davutoğlu'nun katkıda bulunduğu "Yeni Türk Dış Politikası"nın sürdürülebilirliği konusunda bazı şüpheler vardır. Bunlar arasında Türk ekonomisinin kırılğan yapısı örnek gösterilebilir. Küresel ekonomik krizin etkileri, Yunanistan gibi çok kötü örneklerle karşılaştırılmayacak düzeyde olsa da, Türk ekonomisinde de hissedilmektedir. Ekonominin çeşitli sektörlerinde yaşanan küçülme, enflasyondaki yükselme, istihdam daralması gibi sorunlar, ister istemez ekonominin görünümünü olumsuz etkilemektedir. Bu durum Türkiye'nin özellikle yurt dışındaki kamu diplomasisinin ekonomik ayağını daraltma potansiyeli taşımaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin bazı ülkelere karşı tutum ve davranışları, geleneksel müttefikleri tarafından soğuk karşılanmaktadır. Özellikle İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak sergilenen tutum dolayısıyla, Türkiye giderek artan biçimde Batı dünyasında

sorgulanmaktadır. Bu eleştirilerin büyük çoğunluğunun ABD’deki Neocon ve İsrail yanlısı think-tanklerden ve düşünce kuruluşlarından yükseldiği, bunun da Türkiye-İsrail ilişkilerinin mevcut durumundan etkilendiği açıktır (Coşkun, 2010: 457-461). Bununla birlikte başta ABD olmak üzere, çok sayıda Batılı ülkede karar alıcı mevkide bulunanların, Türkiye hakkında oluşturulmaya çalışılan bu olumsuz atmosferden etkilendikleri görülmektedir. İsrail’le gerginlik sürdüğü sürece de Türkiye’ye yönelik bu yaklaşımın devam edeceği tahmin edilebilir.

Diğer bir güçlük ise Türkiye’de siyasi iktidar değişikliği mevcut dış politikada değişikliklere yol açacaktır. AKP’nin iktidardan düşmesi ya da bir koalisyonun ortağı olması durumunda mevcut ilkelerin uygulanmasında sorunlar olabilir. Davutoğlu’nun dış politik yaklaşımı henüz kurumsallaşmamıştır. Hükümet politikası olmaktan çıkıp, devlet politikası haline de gelmemiştir.

Dış politikada bir değişim çabası olduğu hissedilmektedir fakat bu çabanın ne ölçüde başarılı olacağı, mevcut dış politika ilkelerinin kalıcı bir kurumsal yapıya kavuşup kavuşmayacağı belirsizdir. Bu ilkelerdeki değişiklikler, bu politikanın mimarı Davutoğlu’nun tepkiler karşısında nasıl tavır alacağı ve bu tepkilere ne kadar dayanabileceği belirsiz diğer konular arasındadır.

3.2.3. Teori ve Pratiğin Tartışıldığı Boyut “Eksen Kayması”

Türkiye’nin özellikle 2007’den sonra dış ilişkilerde, eksen kaymasına yol açan uygulamaların içinde olduğu, iç politikada farklı çevreler tarafından ifade edilmektedir. 2009’dan itibaren bu iddiaya, Batı’daki çevreler de katılmaya başlamıştır. İç ve dış çevrelerin “iddia ve eleştiri kapsamaları” birbirlerinden oldukça farklı noktalarda yoğunlaşmaktadır (Sözen, 2010: 104-106). İç çevrelerin odaklandığı konular arasında; hükümetin yüzünü, Batı’dan Doğu’ya özellikle de İslam dünyasına çevirmeye başladığı, İslami referansa dayalı bir tercihin, Türkiye’nin iç yapısını da değiştirdiği yönündedir. Böyle bir değişimin, ekseninin kaymasına yol açtığı ve aynı zamanda Türkiye’nin iç yapısını da değiştirdiği, cumhuriyetin kuruluş felsefesine aykırı olduğu yönündedir.

Dış çevrelerdeki araştırmaları ve yorumları ise özellikle Davos’taki “one minute” olayı tetiklemiştir. Mavi Marmara olayı çıtayı yükseltmiş ve İran oylamasında hükümetin “hayır” demesi, Batı’da kuşkulu bir havanın oluşmasını sağlamıştır.

Özellikle iç politika anlamında “eksen kayması” tartışmalarıyla ilgili farklı unsurlar tanımlanmaktadır. Siyasi muhalefeti, bu grup dahilinde değerlendirenler oldukça fazladır. Farklı dönemlerde olduğu gibi dış politika gibi teknik ve kendine özgü bir yapısı olan alanda derinlemesine çalışmalar yapılmadığı konusunda siyasi parti liderleri eleştirilmektedir (Özcan ve Usul, 2010: 120-127). Bu doğrultuda Türkiye’nin Batı’dan saptığı, en çok dile getirilen söylemler arasındadır.

Diğer bir grup olarak Soğuk Savaş dönemini yaşamış ve bu dönemde yetişmiş, meslek hayatının bir bölümünü bu dönemde sürdürmüş bazı akademisyenler ve emekli bürokratlar gösterilmektedir. Bu grubun Orta Doğu bağlamındaki yaklaşımları, yine Rusya ve Orta Asya ile ilgili düşünceleri örnek gösterilmektedir.

Dış çevre odaklı söylemlere karşı eleştiri, Türkiye’nin dış politika bağlamında bağımlılıktan kurtulup, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda adımlar atmasının istenmediği yönündedir. Bu grup Türkiye’nin bölgesel bir güç olma çabalarını kendileri için büyük bir tehdit olarak algılayan diğer devletler olarak gösterilmiştir. Genellikle ABD ve Avrupa ülkelerindeki düşünce kuruluşlarında yapılan araştırmalar eleştiri unsuru olmuştur.

Hem Türkiye’de, hem de Türkiye dışında araştırma konusu olan eksen kayması tartışmalarının belli hatlarının çizilmesi bu konuda daha açıklayıcı olacaktır. Türkiye’nin temel doğrultusu Batı ile işbirliği çerçevesindedir. Türkiye’nin tercihi bu yönde olmuştur dersek daha doğru bir tespit yapmış olabiliriz. Zaman zaman sağa sola kaymalar olsa, farklılaşmalar görülse de ana ekseninde, temel doğrultuda bir değişikliğin söz konusu olduğu söylenememektedir (Kardaş, 2011: 33-37). Türkiye’nin bugün içinde olduğu durum çok yönlülüktür ancak eksen kayması kavramını tetikleyen ve tartışma boyutuna getiren durum söylemlerdir.

Uygulamada Batı ile ilişkileri sürdürme anlayışı devam etmektedir ve gözden kaçırılmaması gereken bir AB süreci vardır. “Batı” kavramı zaten demokrasi ve liberal değerleri temsil eden bir felsefe olarak ele alınmalıdır.

Dikkat edilmesi gereken ve belki de yine eksen kayması kavramı dahilinde ele alınması gereken husus, Türkiye’nin artık güvenlik sorunlarını Batı’ya ve ABD’ye yaslanarak çözme politikasını terk etmiş olmasıdır. Bu gelişmeleri hem Mavi Marmara Krizi’nde, hem AB ile olan ikili ilişkilerinde somut bir şekilde görebiliriz.

Türk dış politikasında eğer “eksen kayması” varsa bu arayışın hangi yönde ve nasıl olduğu doğru tespit edilmelidir. Türkiye’nin çok yönlü dış politika girişimlerini yeni bir yön arayışı olarak görmek tepki toplamıştır. Gelişmelerin yeni konjonktüre uygun davranıldığı tespiti daha çok kabul görmektedir.

Türkiye son zamanlarda attığı adımları, dış politikadaki çeşitlilik ve çok yönlülüğü zorunluluk olarak hissetmektedir. Türkiye her ne kadar daha önce Orta Doğu ile ilişkilerini Batı ile ilişkilerini tehlikeye atmayacak seviyede gördüyse de, artık Ortadoğu ile ilişkilerin geliştirilmesini Batı ile ilişkiler bağlamında değerlendirmemektedir. Vurgulanan husus daha önce Türkiye’nin, Batı ve Orta Doğu ile ilişkilerini dengeli bir şekilde yürütülmesi gerekliliği iken, bugün artık böyle bir denge arayışı içinde olunmasına gerek kalmadığıdır. En önemli tespit ilişkilerdeki farklılık değil derinliğin boyutudur.

SONUÇ

Türk dış politikası hem etkinlik hem de reaksiyon olarak etkili olmak istediği bir süreci yaşamaktadır. Bu sürecin değerlendirilmesi açısından sahip olduğu yönü ve boyutu tartışmak, Türk dış politikası kültürünü ve etkinliğini geliştirmesi bakımından olumlu bir düzeydedir. Bu değerlendirmeleri yaparken sadece dış politikadaki olayların boyutu göz önünde bulundurulmamalıdır. Türk dış politikasının değerlendirilmesi farklı bileşenleri doğru değerlendirmek ile mümkündür. Bu yaklaşım eğer değişim tartışılacaksa dahi bu noktada hep aynı kalmalıdır.

Bu çalışma için ele alınan kavramsal ve teorik yaklaşım da bunu gerçekleştirmek için yapılmaya çalışılmıştır. Türk dış politikasının niteliğini çok farklı unsurlar belirlemektedir. *Eksen kayması* tartışmasının boyutunu belirleyenler karar alıcılar olmuştur. Bu konudaki yönelimler ve söylemler, bu tartışmaların güncel boyutta kalmasını sağlamıştır. Kimi araştırmacılar ise uluslararası ortamı tamamen bu tartışmalardan izole ederek, yaşanan gelişmeleri sadece Türkiye'nin reaksiyonları ile birlikte değerlendirmeye çalışmıştır. Fakat bu uygulama yanlış sonuçlara ve anlaşılmalara sebebiyet verebilir.

Türk dış politikasında bu durumu olumlu yönde yorumlayanların ulaştığı sonuç son on yılda Türk dış politikasında pozitif manada büyük bir kırılma gerçekleştiğidir ve bu değişimin daha da etkin bir şekilde devam edeceğidir. *Dünyada barış* ilkesi ile aktif hale getirilen çok yönlü politikalar, Türkiye'nin hem bölgesinde hem de dünya sahnesinde prestijinin artarak devam edeceği kanısını oluşturmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken husus, eleştirinin niteliği nasıl olursa olsun Türk dış politikasında bir değişimin olabilmesi için, öncelikle iç politikanın bu yönde yeniden yapılandırılması gerektiğidir. İyi bir iç politika düzeni için şart olan; demokrasi, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, piyasa ekonomisi, insan hakları ve medeniyet değerlerinin Türkiye'nin dış politikasına da paralel bir şekilde yansıtılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun için, anayasal, yasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıların yeniden yapılması, güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar, Türkiye'nin önündeki *değişmek* ile *statükoculuk* arasındaki kritik tercih arasında yer almaktadır. Bu durum sadece kavramsal

bir tartışmayı değil, aynı zamanda değişimden yana olanlar ile statükoculuktan yana olanlar arasında mücadeleyi de oluşturacaktır. Bu mücadele devletin yeniden yapılanması ile ilgili tartışmaları da içermektedir.

Sonuç olarak Türk dış politikasının sadece tek bir eksene bağlı olması veya bu tartışmalar arasında dönemsel çalışmalar yapılması bir kazanım olmayacaktır. En önemli tespit, Türkiye'nin ilişkilerinde bir *eksen kayması* yaşandığı *değil*, bu ilişkilerdeki *boyutun derinlik kazandığıdır*.

Türkiye'nin stratejik olarak zaten bir eksene bağlı kalması ya da uluslararası ortamdaki önemli merkezlere uzak kalması, yüz çevirmesi düşünülemez. Türkiye ile ilgili bu analizler eksen kayması tartışmalarında olduğu gibi farklı dış politika kültürleriyle de doğrudan ilişkilendirilmemelidir. Türkiye'nin stratejik konumu da her ülke gibi kendine özgüdür.

Yine sonuç olarak başarılı bir dış politika yürütebilmek için istikrarlı hükümetler gerekmektedir ve kurumlar bazında devamlılık zorunluluk haline gelmiştir. Sık sık hükümetlerin, Dışişleri Bakanlarının değişmesi çok olumsuz bir faktördür. Örneğin, 1990 sonrası, İsmail Cem'in dönemine gelinceye kadar çok sayıda kişi, Dışişleri koltuğuna oturmuş, buldukları konuma adapte olamadan, Türkiye'nin dış politikası ile ilgili gerekli bilgiye ve deneyime vakıf olamadan görevden alınmış ve bir başka kişi bu makama atanmıştır. Dışişleri Bakanlarının sık sık değiştirilmesi, Dışişleri Bakanlığı makamının küçümsenmesi olarak yorumlanabilir. İstikrarsız bir ortamda Türkiye'nin tutarlı, uzun soluklu politikalar, stratejiler takip etmesi çok güç olacaktır. Oysa Türkiye'nin milli çıkarları bakımından en istikrarlı olması gereken, en değişmez uzun vadeli planlamalara, stratejilere sahip olması gereken kurumlarının başında Dışişleri Bakanlığı'nın olması gerekmektedir.

Uluslararası konularla ilgili Türkiye değişik kanallarla tüm dünyaya kendi görüşünü, kendi yorumunu doğru aktarabilmeli, tüm dünya kamuoyunu, karar vericilerini bu bağlamda kendi çizgisine çekmeye çalışmalıdır. Bunu yapabilmek için de, Türkiye tüm imkanlarını kullanarak her bölgeye ulaşabilecek ve bölgelerin anlayabileceği dillerde yayın yapan televizyon, radyo, gazete, dergi, internet faaliyetleri ve benzeri etkili araçlara sahip olmalı, tüm bu araçlardan yararlanmalıdır. Dış politika algısı ve karar vericilerin etkinliği bu tür araçlarla daha gerçekçi ve tartışılabilir bir hal alacaktır. Hem teorik anlamda

araştırmacıların yapacağı betimlemeler, hem de konuyu yakından takip eden aktörler bu tür argümanlarla olayların farklı yönlerini de takip edebilme fırsatını yakalayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akşin, Abtülhat (1991), **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aras, Tevfik Rüştü (2010), **Atatürk'ün Dış Politikası**, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Arı Tayyar (2009), "Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Değişiklik Yoktur", Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yegin (Ed.), **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (83-115), Ankara: USAK Yayınları.
- Ayata, Ali (2011), "Türkiye-ABD İlişkileri", Murat Ercan (Ed.), **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (83-109), Ankara: Nobel yayın Dağıtım.
- Aybet, Gülnur (2006), "Turkey and the EU After the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges", **SAGE Publications**, 37 (4), 529-549.
- Bağcı, Hüseyin (2001), **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. Baskı, Ankara: Metu Press.
- Bal, İdris (2001), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- (2008), **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, 2. Baskı, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- (2010), "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim?", Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (37-63), Ankara: Nobel Yayın.
- Baylis, John ve diğerleri (2008), **The Globalization of World Politics**, Fourth Edition, Oxford: Oxford University Press.
- Bostanoğlu, Burcu (1999), **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

- Bölükbaşı, Yusuf Ziya (2011), “Türkiye-İsrail İlişkileri”, ”, Murat Ercan (Ed.), **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (197-245), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Catalano, Arriana (2011), “The Political Economy of Turkey-EU Customs Union After the Treaty of Lisbon: A Reappraisal”, **Interdisciplinary Political Studies**, 1 (0), 31-48.
- Coşkun, Bezen Balamir (2010), “İran-İsrail Ekseninde, Türk dış Politikasının Analizi”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (451-471), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Cox, Michael ve Stokes, Doug (2008), **US Foreign Policy**, First Published, Oxford: Oxford University Press.
- Davutoğlu, Ahmet (2009), **Stratejik Derinlik**, 37. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Doğanay, Rahmi (2009), “Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19 (2), 279-298.
- Dural, Baran A. (2010), “New World Order-AKP-Turkey: Global Dilemma in a Nation-state”, **International Journal of Innovation, Management and Technology**, 1 (2), 158-163.
- Efeğil, Ertan (2012), **Dış Politika Analizi**, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın.
- Eralp, Atila (2005), **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhan, Çağrı (2010), **Türk Dış Politikası’nın Güncel Sorunları**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Gönlübol, Mehmet (1982), **Olaylar Türk Dış Politikası Cilt: 1 1919-1973**, Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Gözen, Ramazan (2010), “Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?”, Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (19-37), Ankara: Nobel Yayın.

- Hale, William (2003), **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Çev. Petek Demir), İstanbul: Mart Matbaası.
- Hudson, Valerie M. (2005), “Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations”, **Foreign Policy Analysis**, 1, 1-30.
- İnan, Kamran (2004), **Dış Politika**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçer, Gökhan (2003), **Türk Dış Politikasında İslam**, Ankara: Öğreti, Pegem A. Yayınları.
- Kodaman, Bayram (2007), “Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16, 1-24.
- Kodaman, Timuçin ve Akçay, Ekrem Yaşar (2010), “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 22, 75-92.
- İmanov, Vügar (2010), “Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (725-741), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İşeri, Emre ve diğerleri (2010), “Jeopolitik Rekabetten Enerji İşbirliğine: Türkiye-Rusya İlişkileri”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (741-761), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- İşyar, Ömer Göksel (2009), “Bilimsel Gelişme Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi: Birinci Nesil Çalışmalar”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 5 (18), 1-38.
- Kardaş, Şaban (2011), “Türk Dış Politikası’nda Eksen Kayması mı?”, **Akademik ORTADOĞU**, 5 (2), 19-42.
- Keyman, E. Fuat ve Öniş, Ziya (2007), **Turkish Politics in a Changing World**, First Edition, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Kurubaş, Erol (2001), “Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitiği ve Sorunların Çözümü

- Üzerine Düşünceler”, İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (243-263), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Laçiner, Sedat (2010), “Turkish Foreign Policy (1971-1980): Ideologies vs. Realities”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6 (21), 66-108.
- Larrabee, Stephen F. Ve Lesser, Ian O. (2002), **Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası**, (Çev. Mustafa Yıldırım), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen M. (2006), “The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy”, **London Review of Books**, 28 (6), 1-82.
- Mintz, Alex ve Karl DeRouer (2010), **Understanding Foreign Policy Decision Making**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Morawscik, Andrew and Vachudova, Anna (2003), “National Interests, State Power, and EU Enlargement”, **East European Politics and Societies**, 17 (1), 42-58.
- Nye, Joseph S. and Welch David A. (2010), **Understanding Global Conflict and Cooperation**, 8. Edition, Boston: Longman.
- Oran, Baskın (2005), **Türk Dış Politikası Cilt I, 1919-1980**, 11.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2005), **Türk Dış Politikası Cilt II, 1980-2001**, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Mesut (2010), “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (371-389), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özcan, Mesut ve Usul, Ali Resul (2010), “Understanding the ‘New’ Turkish Foreign Policy: Changes within Continuity Is Turkey Departing From the West”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6 (21), 101-123.
- Pazarıcı, Hüseyin (2005), **Uluslararası Hukuk**, 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Quataert, Donald (2000), **The Ottoman Empire 1700-1922**, Cambridge: Cambridge

University Press.

Rubin, Barry ve Kirişçi, Kemal (Ed.) (2002), **Turkey in World Politics**, İstanbul: Boğaziçi University Press.

Sander, Oral (2004), **Siyasi Tarih 1918-1994**, 12. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

————— (2006), **Türkiye'nin Dış Politikası**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Sönmezoğlu, Faruk (2006), **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları.

————— (2001), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları.

————— (2000), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Sözen, Ahmet (2010), “A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges”, **Turkish Studies**, 11 (1), 103-122.

Stone, Leonard A. (2001), “Turkish Foreign Policy: Four Pillars of Tradition”, **Perceptions Journal of International Affairs**, 6 (2), 1-8.

Ülger, İrfan Kaya (2010), “Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler”, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Ed.), **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (471-489), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Walker, Joshua W. (2007), “Reexamining the U.S. –Turkish Alliance”, **The Washington Quarterly**, 31 (1), 93-109.

Wallerstein, Immanuel (1976), “A World-System Perspective on the Social Sciences”, **The British Journal of Sociology**, 27 (3), 343-352.

Zengin, Gürkan (2010), **Hoca**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

20 Aralık 1984 tarihinde Kırşehir’de doğan Vahit GÜNTAY, 2008 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden başarıyla mezun oldu. 2009 yılından itibaren KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışan Guntay, halen aynı bölümde Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.

Yabancı dillere özel ilgi duyan Vahit GÜNTAY, iyi derecede İngilizce, orta derecede İspanyolca ve Almanca bilmekte, aynı zamanda Çince ve Rusça dillerinde eğitim almaya devam etmektedir.